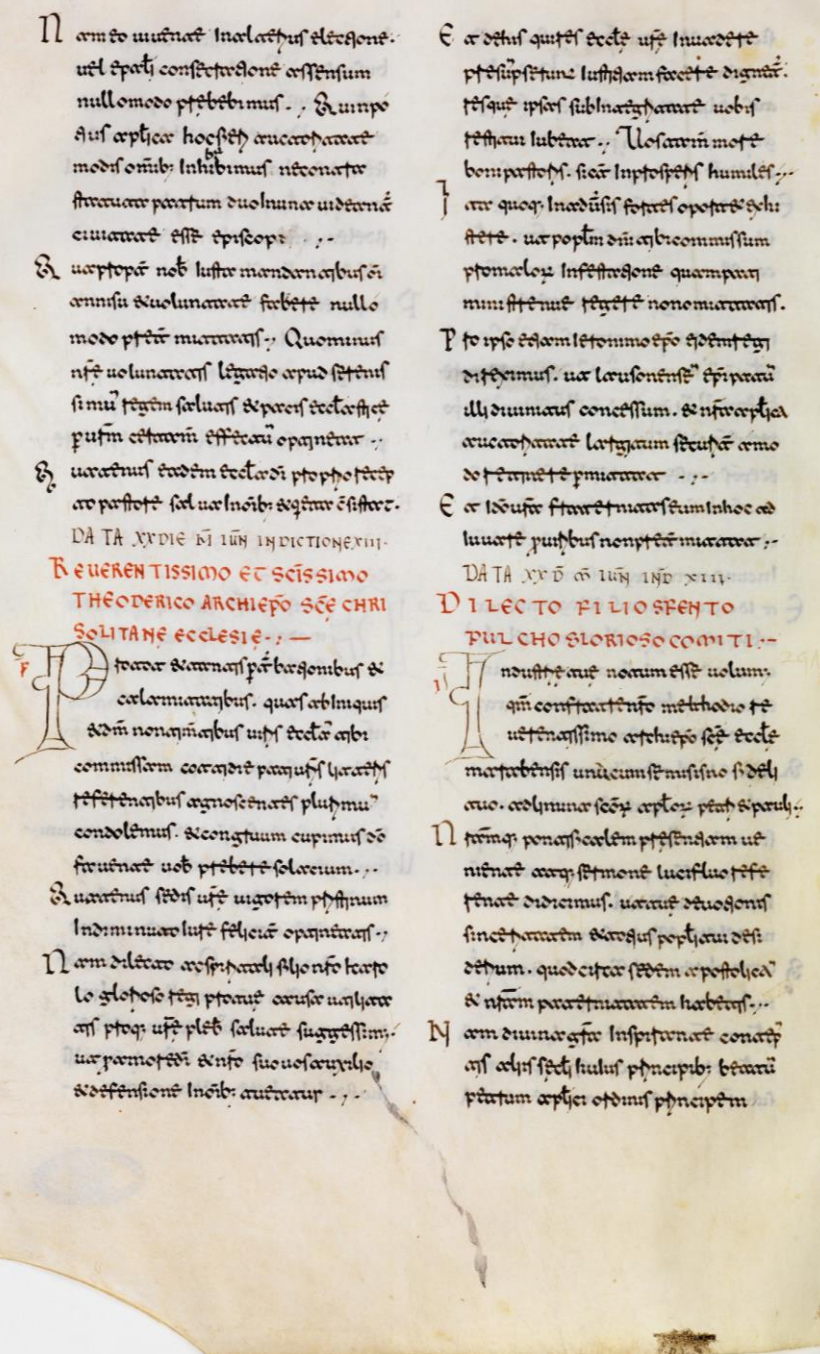
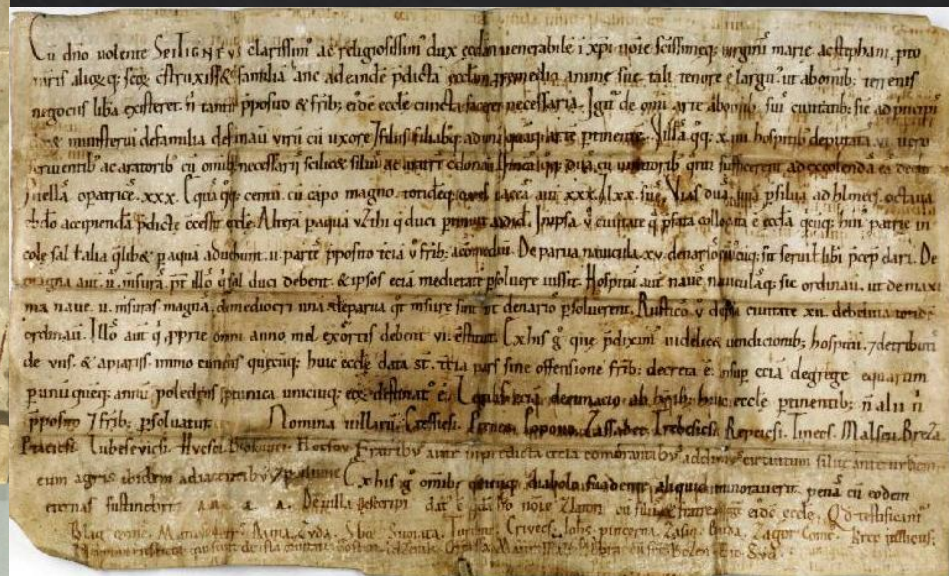
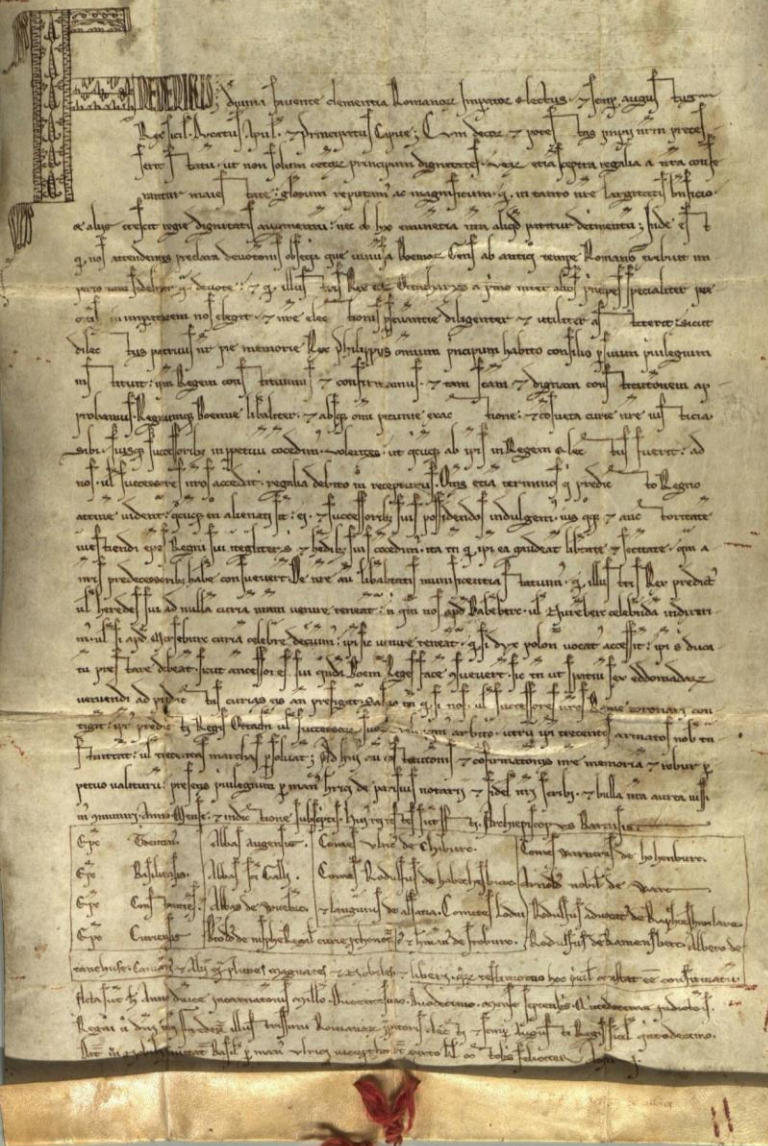

Středověká diplomatika

Jaro 2021

1) Úvod. Papežská diplomatika I

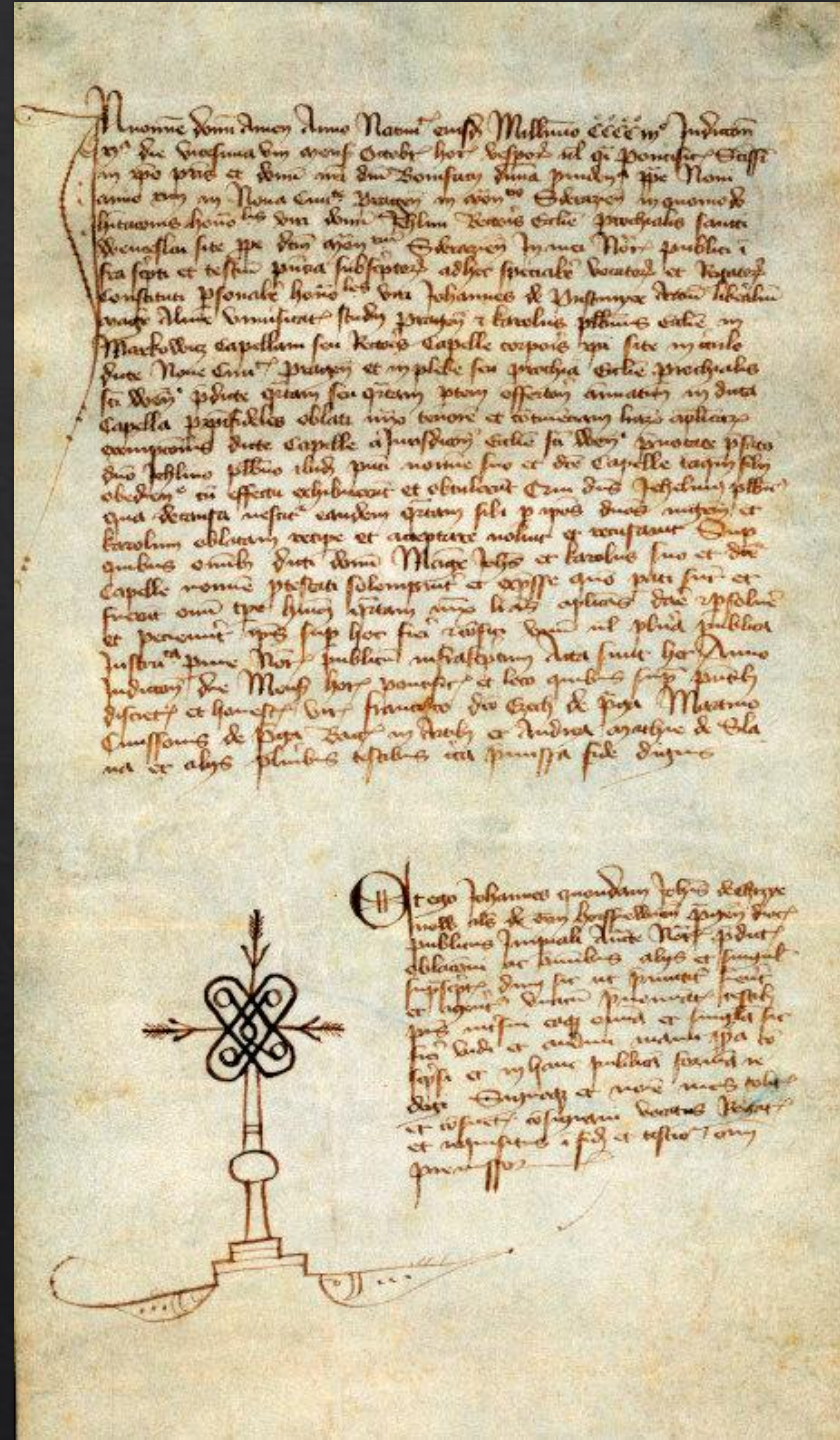
Úvod

STŘEDOVĚKÁ DIPLOMATIKA OBECNÁ

- Papežská diplomatika (I-III)
- Císařská diplomatika (I-III)
- Soukromá diplomatika

STŘEDOVĚKÁ DIPLOMATIKA ČESKÁ

- Počátky diplomatických písemností v českých zemích
- Královská diplomatika za Přemyslovců a Jana Lucemburského
- Šlechtická, zemská a patrimoniální diplomatika
- Církevní diplomatika
- Městská diplomatika, veřejný notariát

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Středověký Západ – dvě univerzalistické autority:

- **Papežství** – vznik z římského patriarchátu, teprve postupně vrcholná církevní autorita na Západě)
- **Císařství** – na Západě zaniklo 476, pokračovalo na Východě; na Západě obnoveno 800 Karlem Velikým na bázi království Franků / Franské říše; po dočasném zániku v 1. polovině 10. století znovu obnoveno 962 Otou I. Velikým na bázi Východfranské říše / Německého království
- konflikty papežství a císařství: boj o investituru, boj o *dominium mundi* / o supremaci
- přes občasnou dominanci císařství (za Karla Velikého, za Otonů, v první fázi vlády Salské dynastie) se nakonec jen papežství prosadilo jako skutečně universální mocnost středověkého Západu, zatímco autorita císařství víceméně omezena na Svatou říši římskou

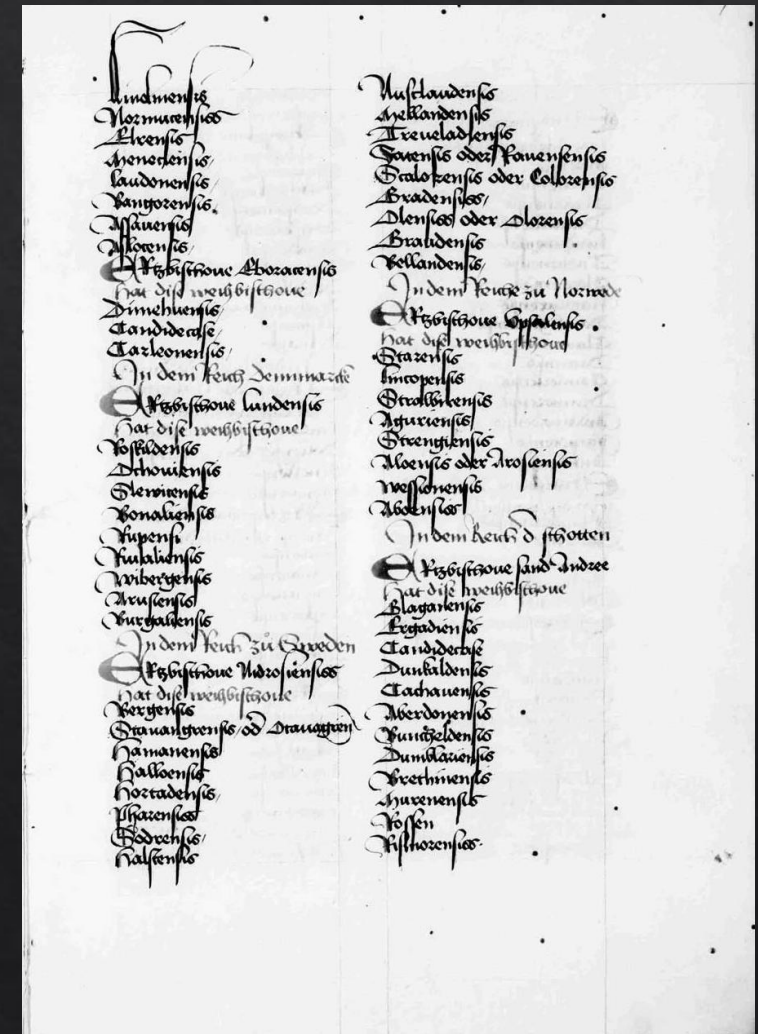

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- geografický dosah papežství: celý Západ od Portugalska přes Britské ostrovy po Island; na Východě od Finska přes Pobaltí (teprve od 13. století, Litva až 1386), Polsko, Uhry, Chorvatsko, Dalmácii, částečně Bosnu a Albánii; dále křižácké státy a italské obchodní kolonie v Levantě, na jižním Balkánu a v Černomoří
- změna na počátku 16. století: po 1517 nástup reformace, postupná ztráta vlivu v protestantských oblastech a po církevní odluce za Jindřicha VIII. také v Anglii; naopak portugalské a španělské kolonie v Atlantiku, západní Africe a zejména Latinské Americe, později také v jiných částech světa...
- papežské písemnosti distribuovány do celé latinské Evropy, později do celého katolického světa: vysoký počet papežských listin (viz dále)
- Jednotný layout, vnější a vnitřní znaky => vliv papežských listin na jistou unifikaci diplomatiky a úřední kultury na Západě

Provinciale Romanum: soupis provincií a diecézí latinské církve – ukázka z oblasti Anglie, Skandinávie a Skotska:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Statistika dochování a odhady původního počtu papežských listin:

- od pozdní antiky do poč. 14. století: cca 50.000 listin dochováno nebo alespoň zmíněno (deperdita); skutečný počet jistě daleko vyšší
- 14. – poč. 15. století: expedován snad až 1.000.000 listin
- éra vrcholného renesančního papežství (1471-1527) – expedován snad až 1.500.000 listin
- až do dnešní doby expedováno cca 30.000.000 papežských listin

Kde se dochovaly: jen malá část v originálu (nebo alespoň v opisech) v **archivech příjemců**, velká většina dochována v opisech v papežských registrech ve **Vatikánském apoštolském archivu** (až do 2019 Vatikánský tajný archiv; badatelům otevřen až 1881; předtím nutno získat povolení - Palacký, Dudík).

Rozsah register = impozantní, od 1198 souvislá řada, přesto zdaleka nedochována v úplnosti; dvě katastrofy v dějinách papežského archivu: **1527 Sacco di Roma**, **1810 Napoleon** - pap. archiv do Paříže, 1815-1817 postupně zpět do Říma; z doby 1198-1527 max. 50 % svazků register.

Archivio apostolico Vaticano: Sala Indici a Sala Studio

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Periodizace vývoje papežských písemností a kanceláře

- 1. období:** od prvopočátků do pontifikátu Štěpána III. (†772)
- 2. období:** 772–1048, tj. Hadrián I. – Damasus II.
- 3. období:** 1048–1198, tj. Lev IX. – Celestýn III. (*nově dle některých badatelů až do konce pontifikátu Inocence III., tj. 1216*)
- 4. období:** 1198–1417, tj. Inocenc III. – konec Velkého západního schismatu (*nově dle některých badatelů v avignonské obedienci konec schismatu, v Římě jen do nástupu Bonifáce IX. 1389*)
- 5. období:** 1417–1484, tj. Martin V. – Sixtus IV. (*nově dle některých badatelů již od nástupu Sixta IV. 1471*)
- 6. období:** 1484–dnes, tj. od Inocence VIII. **do dnes**

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Základní členění expedovaných papežských písemností = dle formy (vnějších a vnitřních znaků), nikoliv podle obsahu!

- **litterae (apostolicae)** ([papežský] list; z hlediska diplomatických kategorií to však může být listina, mandát i vlastní list)
- **privilegium** (privilegium; z hlediska diplomatických kategorií zásadně listina)
- **bullae** (bullae; z hlediska diplomatických kategorií zásadně listina)
- **breve** (breve; z hlediska diplomatických kategorií může jít o listinu, mandát i list)
- **motuproprio** (motuproprio; z hlediska diplomatických kategorií může jít o listinu, mandát i list)

Jednotlivé kategorie mají své subkategorie (viz níže)!

Nadto: písemnosti spojené s žádostí o vydání listiny, resp. s procesem vydání listiny = vlastně písemnosti aktového charakteru, avšak za jistých okolností mohou nahradit expedovanou písemnost (*supplicatio* – suplika, *cedula consistorialis* – konsistoriální cedule, *contracedula*)

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Další možná členění expedovaných papežských písemností:

- **dle obsahu** (lze rozlišit široké spektrum formulářů pro rozmanité právní akty, které jsou upraveny ve formulářových sbírkách; zdjednodušené členění: udělení nějakého práva či milosti = *litterae de gratia / litterae gratiae*, tj. milostivé listy × správní a jurisdikční mandáty = *litterae de iustitia*)
- **dle právní závaznosti** (všeobecná či pouze pro konkrétní případ: *decreta* [dispoziční sloveso *decernimus*], *constitutiones* [dispoziční sloveso *statuimus*], resp. *rescripta*)
- **dle podnětu k vydání listiny** (od papeže vs. od příjemce: *litterae de curia* vs. *litterae communes*)
- **dle účasti, resp. neúčasti papeže** na schválení textu listiny (*litterae legendae* vs. *litterae dandae*)

Pozor: dobové prameny i mnoho novodobých historiků nepřesně označuje všechny písemnosti pod olověnou pečetí (*litterae, privilegium, bulla*) jako buly, listiny pod voskovou pečetí jako *brevia*.

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

LITTERAE (listy) = nejstarší typ papežských písemností

Podoba listů v 1. období (do 772)

- dominantní typ pro 1. období pap. diplomatiky, dochováno na 2.500 listů, ale žádný v originálu (díla dobových i mladších **církevních historiků** a jiná historiografická díla, **sbírky kanonického práva** – předgraciánské sbírky a Gratiánův dekret; sbírky **výpisů z register papeže Řehoře Velikého [590-604]**, příp. **nejstarší pap. formulářová sbírka** – tzv. *liber diurnus*, která ale vznikla až v dalším období a navíc: formulářové sbírky = specifický pramen, ne vždy založeny na expedovaných písemnostech, případně je různě upravují atd.)
- vyvinuly se z antického soukromého listu, od konce 4. století ovlivněny též císařskými konstitucemi
- vnější znaky – vzhledem k absenci originálů víme málo. Dle praxe v dalším období i různých zmínek: psací látkou **papyrus**. Zpravidla zpečetěny olověnou pečetí – bulou; nejstarší dochovaná od papeže Deusdedita/Adeodata I. (615-618), avers: nápis DEUSDEDIT PAPAE (tj. papeže Deusdedita, myšleno BULLA), revers: vyobrazení Krista jako dobrého pastýře, řecká písmena A a Ω; další bula od papeže Jana (III.-VI.?), avers: IOHANNIS PAPAE, revers: monogram Krista a nápis SCS (= sanctus) PETRUS

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- **vnitřní znaky** lze posoudit lépe, ale i zde komplikace: listy dochované ve sbírkách kanonického práva či historických dílech vypouštějí často různé formulářové části, jsou zkracovány, obsahově shrnuty apod.
- **jazyk**: latina; **stylizace**: subjektivní; **skladba**: postupně – i pod vlivem císařských konstitucí – složitější skladba listu, který má již v tomto období (úvodní) protokol, kontext a eschatokol
- **Úvodní protokol**: **intitulace** (zprvu jméno + *episcopus*, příp. jméno + *papa*, od Řehoře Velikého jméno + *episcopus servus servorum Dei* => brzy ustálený titul papežů), **inskripce** (obvykle jméno příjemce + různé čestné tituly), případně **salutace** (např. *in domino salutem* apod.), anebo **zvěčňovací formule** (pak obvykle *in perpetuum*)
- **Kontext**: zprvu volná stylizace, postupně se prosazuje členění na arengu, naraci, dispozici a sankci
- **Eschatokol**: **podpis papeže** (nikoliv jménem, ale formou – zprvu zřejmě vlastnoruční – pozdravné formule, např. *Deus te in oculum custodiat frater carissime*, *Deus vos in culum custodiat fratres carissimi*, později zejména *bene valeas*, *bene valetis*); **datace**: je-li, tak zprvu plně dle antického úzu, tj. **římské denní datum** + **konzulská léta** (*Data tertio idus februarias Arcadio et Bautone Consulibus*), koncem 5. stol. navíc **indikce**, od císaře Justiniána (527-565) **roky vlády východořímských císařů** (...*imperante domino nostro Phoca piissimo Augusto anno secundo*), po konci konzulského úřadu na Západě zprvu ještě **postkonzulské roky** (...*anno III post consulatum Flavii Paulini*)

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Listy Řehoře Velikého, dochované v množství středověkých rukopisů (asi 100), které vycházejí především z opisů Řehořových (v originálu nedochovaných) register; díky autoritě sv. Řehoře jako jednoho ze západních církevních otců máme od něj zachováno zdaleka nejvíce listů ze všech papežů 1. období – asi 850.

Ediční zpracování Řehořových listů: nejpve v rámci podniku MGH, řada *Epistulae*, nověji v řadě *Corpus Christianorum* nakladatelství Brepols:

Gregorii I papae Registrum epistolarum. Libri I–VII. Edd. Paul EWALD – Ludo Moritz HARTMANN. Berlin 1887 (MGH Epp I); *Gregorii I papae Registrum epistolarum. Libri VIII–XIV. Pars 1–2.* Edd. P. EWALD – L. M. HARTMANN. Pars 1–2. Berlin 1892–1899 (MGH Epp II/1–2).

S. Gregorii Magni Registrum Epistularum. 1–2. Ed. Dag NORBERG. Turnholti 1982 (Corpus Christianorum, Series Latina 140, 140a).

Vyobrazení sv. Řehoře ve fragmentárně dochovaném trevírském rukopise *Registrum Gregorii* z 80. let 10. století =>

Ukázka z edice *Gregorii I papae Registrum epistolarum*, I, MGH Epp. I, č. 3, s. 3-4 (list scholastiku Pavlovi, 590 září)

I, 3.

Gregorius I. papa Paulum scholasticum de pontificatu sibi gratulantem reprehendit. Maurentium chartularium et Petrum subdiaconum, rectorem patrimonii Siciliae, ei commendat.

Codd. R et r: Indictio IX. cap. 3.

Edd. M et G: Lib. I. ep. 3. — Iaffé Reg. 1069 (706).

*) sum ost. r I (sibi contristatus vassera ex contristatur oritur); superscr. manu post. R I. 4) vos R I; nos r I. 2, edd. pr. et M eorumque usa. *) superscr. et manu post. R I. †) in add. manu post. R I. ‡) Atonatus ed. pr.; Ciridanus aliae edd. quaedam (cf. ep. IX, 115).

1) De lite illa per ep. I, 70 comperimus, in causa episcopos ipsos Siciliae implicatos fuisse. Ep. II, 30 hac non referenda est. De Iustini praetoris avaritia legimusque negligentia vide ep. III, 37. 2) Cf. ep. III, 37. 3) Nomen hoc tempore rarum occurrit in Symmachi papae epistola (Thiel Epistolae Rom. Pontif. I, 654), ubi anno 499 Cironatus diaconus subscripsit. Item Cironatus invenimus inter abbates S. Emiliani Hispanici monasterii a. 574 (Neues Archiv VI, 332) et inter episcopos Caralitanos saeculi VII. (vide Iaffé Reg. 2129 [1638]). 4) Id est publicum horreum; cf. infra ep. IX, 115, ubi iussione imperiali Ciridano curam sironici fuisse mandatam legimus. Ex ep. V, 36 intellegimus, horrea Romanae necessitati non suffecisse; queritur enim papa: frumenta in hac urbe diu multa servari non posse, sicut in alia suggestione plenius (imperatoris) indicaverit. 5) Nota, quod in fine anni praecedentis, ut Gregorius Turon. Lib. X c. 1 narrat, Tiberis inundatione horrea ecclesiae subversa sunt, in quibus nonnulla tritici modiorum millia perierunt. Pontifici Romano cura rei frumentariae in urbe sua ex officio mandata esse videtur, cum Gregorius in ep. V, 36 se contra accusatores defendat imperatori scribens: Quaesitum est, unde culpabiles esse videremur, cur frumenta defuerint cet. 6) Petrum, subdiaconum ecclesiae Romanae, de quo vide ep. I, 1.

I, 3 Missa, ut videtur, per Petrum subdiaconum; cf. epp. I, 1. 2. — Scholastici sunt, ut liquet ex ep. V, 34, 'qui assistunt iudicibus'. Itaque ut ep. V, 34 Severus et ep. V, 51 Andreas exarchi aut patricii nominantur scholastici, sic Paulus Leoni exconsuli assistebat.

GREGORIUS PAULO SCOLASTICO.

Quicquid mihi^a ex honore sacerdotalis officii extranei arrident, non valde penso. De vobis autem mihi hac^b ex re arridentibus non minime doleo, qui desiderium meum plenissime scitis, et tamen profecisse me creditis. Summus enim mihi proventus fuerat, si potuisset impleri quod volui; si voluntatem meam, quam dudum cognitam habetis, perficere optatae quietis perceptione valuissem. At nunc quia honoris huius vinculis in civitate teneor Romana religatus, habeo aliquid, quod etiam vestrae gloriae exultem, quia viro eminentissimo, domno Leone exconsule^c, veniente vos in Sicilia^d remanere non suspicor, et cum ipse^d quoque tuo honore religatus retineri Roma inceperis^e, quid meroris, quid amaritudinis ego patiar, agnosces.

Veniente autem viro magnifico, domno Maurentio chartulario^f, ei quaeso in Romanae urbis necessitate concurrite; quia hostilibus gladiis foris sine cessatione confodimur, sed seditione militum interno periculo gravius arguemur^g.

Petrum vero, subdiaconum nostrum, quem pro regendo ecclesiae patrimonio, Deo auctore, transmisimus, vestrae gloriae per omnia commendamus.

I, 3 *) michi R I et sic saepius. b) ac r I; corr. hac ex ac r 2, R I. c) Siciliam r I. 4) ipso R 2. e) inceperis residui; Romam cooperis r I; Romam conceperis r 2; Roma que ceperis R I; Roma ceperis R 2. f) cartulario R I. g) urgemur R I. 2.

Monso cet. atramento nigro (litteris uncialibus r I) scripta et ad epistolam praecedentem relata sunt haec verba in r; rubro expressa pertinent ad ep. sequentem in R. Octubrio R I (cf. ep. I, 70); reliqui codd. compendio utuntur; Decembri teste M ed. cod. Colb.; Ind. nona decima R I; In. d. VIII R 2.

I, 4 Titulo add. episcopo edd.; patriarchae Iohannes diaconus. Vita Greg. I c. 46.

1) De dignitate exconsulatus vide infra ep. II, 36. 2) Hunc chartularium virum militem fuisse ex ipso Gregorii desiderio, ut tum contra hostes (sc. Langobardos) cum contra propriorum militum seditiones auxilium ferat, satis apparet. 'Imperatoris equis praefectus erat chartularius' in Leone Isauro explicat Zonaras. Sed saeculo VI chartularius, Paulo diacono in Hist. Langobardorum docente, exercitui praefectus erat. Sic saepissime nominat Narsen patricium, cf. ep. I, 16a. Maurentium ideo eundem fuisse opinor, qui in Gregorii epistolis post magister militum titulatur. Cf. epp. VIII, 12. IX, 17. 53. 108. 124.

Ukázka z edice *Gregorii I papae Registrum epistolarum*, I, MGH
Epp. I, č. 3, s. 3-4 (list scholastiku Pavlovi, 590 září)

GREGORIUS PAULO SCOLASTICO.

Quicquid mihi^a ex honore sacerdotalis officii extranei arrident, non valde penso. De vobis autem mihi hac^b ex re arridentibus non minime doleo, qui desiderium meum plenissime scitis, et tamen profecisse me creditis. Summus enim mihi proventus fuerat, si potuisset impleri quod volui; si voluntatem meam, quam dudum cognitam habetis, perficere optatae quietis perceptione valuisssem. At nunc quia honoris huius vinculis in civitate teneor Romana religatus, habeo aliquid, quod etiam vestrae gloriae exultem, quia viro eminentissimo, domno Leone exconsule¹, veniente vos in Sicilia^c remanere non suspicor, et cum ipse^d quoque tuo honore religatus retineri Roma inceperis^e, quid meroris, quid amaritudinis ego patiar, agnosces. 5 10

Veniente autem viro magnifico, domno Maurentio chartulario^{f2}, ei quaeso in Romanae urbis necessitate concurrite; quia hostilibus gladiis foris sine cessatione confodimur, sed seditione militum interno periculo gravius urguemur⁵.

Petrum vero, subdiaconum nostrum, quem pro regendo ecclesiae patrimonio, Deo auctore, transmisimus, vestrae gloriae per omnia commendamus. 15

Ukázka opisu téhož
listu v trevírském
rukopise *Registrum*
Gregorii, fol. 2r

nium talem. ut existimo iurum
dō auctore transmisi. cū quo uob
sic ut ego expeſtus sum. recta dili
gitis omnino conueniat. Quod
autē me ut ur̄i eē debeam memo
re admonetis. uerum fateor. si ex
antiqui. hostis infidus iniustitia
nulla surripuit. tantam glorię
tuę modestiam didici. ut esse
non tuus erubescam.

**GREGORIUS PAU
LUS SCOLASTICUS**

VICQV ID MIHI EX HO
nore sacerdotalis officii
ex tranę ardent. n̄ ualde
penſo. de uobis autē mihi hęc ex
re ardentibus n̄ minime doleo.
qui desiderium meum plenissi
me sentis. et tamen perfecisse me
creditis. Sumus enim mihi pue
ctus fuerat. si potuisset impleri
quod uolui. si uoluntatem meā
quā dudū cognitam habetis. p
ficere optatę quietis perceptio
ne ualuissē. at nunc quia ho
noris huius uinculis incuitate
teneor romana religatus. habeo
aliquid quod etiam ur̄e glorię
exultem. quia uiro eminentis
simo domno leone ex consule
ueniente. uos inficilia remanere
non suspicor. et cum ipso quoq
tuo honore religatus retineri

roma cepit. quid metoris. quid
amaritudinis ego patiar. agnos
ces. Veniente autē uiro magni
fico domno maurentio char
tulario. ei queſo in romane urbis
necessitate concurrere. quia ho
stibus gladius foris sine cessati
one conſodimur. sed ſeditione
militū interno periculo grauius
urgemur. Petrum uero subdiacono
num nr̄m. quem. p̄ regendo eccl̄ie
patrimonio dō auctore transmi
simus. ur̄e glorię p̄ omnia com
mendamus. **M̄ OCTO IN D̄. VIII.**
**GREG. IOHANNI CON
STANTINOPOLITANO.**

SI CARITATIS VIRTUS IN
proximi dilectione consistit. si
ne diligere proximos sicut nos iube
mur. Quid ē quod me beatitudo
ur̄a n̄ ita uere diligit. Quo enim
ardore. quo studio episcopatus
pondera fugere uoluerit scio.
et tamen hęc eadem episcopatus
pondera. ne mihi deberent im
poni n̄ restitit. Constat ergo quia
non me sicut uos diligitis. quia illa
me uoluitis onera suscipere que
uobis imponi noluitis. Sed quia
uetustam nauim uehementerq
contractam. indignus ego infirmusq
suscepi. undiq. eni fluctus intrant.
et cotidiana ac ualida tempestate

GRIGORIUS PAU
LO SCOLASTICO
VICQVIO MIHI EXHO
nore sacerdotalis officii
ex tranai ardent n ualde
penso. de uobis autem mihi hac ex
re ardentibus n minime doleo.
qui desiderium meum plenissi
me scitis. et tamen perfecisse me
creditis. Sumus enim mihi pue
ctus fuerat. si potuisset impleri
quod uolui. si uoluntatem mea
qua dudum cognitam habetis. p
ficere optate quietis perceptio
ne ualuissem. At nunc quia ho
noris huius uinculis in ciuitate
teneor romana religatus. habeo
aliquid quod etiam urae glorie
exultem. quia uiro eminentis
simo domno leone ex consule
ueniente. uos in sicilia remanere
non suspicor. et cum ipso quoq
tuo honore religatus retineri

Ukázka opisu téhož listu v
trevírském rukopise
Registrum Gregorii, fol. 2r

roma ceperis. quid meroris. quid
amaritudinis ego patiar agnos
ces. Veniente autem uiro magni
fico domno maurentio char
tulario. ei queso in romane urbis
necessitate concurrite. quia ho
stibus gladius foris sine cessati
one confodimur. sed seditione
militum interno periculo grauius
urgemur. Petrum uero sub diaco
num nrm. quem p regendo ecclae
patrimonio do auctore transmi
simus. urae glorie p omnia com
mendamus. M D C T O I N D VIII
GRIG. IOHANNI CON
TINOPOLITANO.

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba listů ve 2. období (772-1048)

- počátek 2. období = nástup papeže Hadriána I. roku 772, za jehož pontifikátu nástup nového typu papežských písemností, privilegií
- listy se v tomto období nijak zásadně nezměnily
- dosud absolutní minimum listů v originálu (na rozdíl od zmíněných privilegií): fragment listu Hadriána I. (788), a pak celý list Klimenta II. (1046-1047) císaři Jindřichovi III. z roku 1047, jehož pravost ale nejistá. První list na **papyru**, druhý již na **pergemenu**; první psán **kuriálou**, druhý již **kuriální minuskulou** (o proměně psací látky a písma viz níže u privilegií)
- Jinak listy opět dochovány ve sbírkách kanonického práva, v registrech papeže Jana VIII. (872-882), která se dochovala v opise z 11. století (a ve kterých jsou mj. důležité listy tohoto papeže na Velkou Moravu, do Panonie a Východofranské říše ve věci Metodějovy misie a jeho arcibiskupství), a pak v již zmíněné formulářové sbírce *Liber Diurnus*, která právě v tomto období vznikla.
- Zmíněné **písemnosti na Velkou Moravu**, které v historické literatuře jsou běžně označovány jako buly (viz např. „bula Industriae tuae“), **jsou z diplomatického hlediska listy** (nikoliv privilegia a už vůbec ne buly, což je typ písemností, který vznikl až ve 4. období – ve 13. století!)

Ukázka listu Jana VIII. Svatoplukovi ze 14. června 879 (ohledně předvolání Metoděje do Říma) dochovaného v opise register Jana VIII. (edice v CDB I, č. 22, s. 17)

879 IUN. 14.

NUM. 22. 17

22.

Johannes VIII. papa Svatoplukum, ducem Moraviae, hortatur, caveat, ne a praeceptis ecclesiae Romanae deducatur. Methodium, archiepiscopum ab Hadriano II. ordinatum, ob disseminatos errores Romam a sese vocatum esse nuntiat.

[879 iun. 14.]

Apographum in registro Johannis papae VIII. in tabulario Vaticano fol. 77°, epist. 201. (V). Mansi, Concilior. amplissima collectio XVII, pag. 132. — Dobner, Annales Hagec. III, pag. 186. — Boczek, Cod. dipl. Mor. I, pag. 40, num. 58. — Erben, Reg. I, pag. 16, num. 41. — Ginzl, Gesch. der Slawenapostel, Anhang I, pag. 59. — Jaffé, Reg. pontif. 2 num. 3267. — Conf. Dämmeler, Gesch. des ostfränk. Reichs III. pag. 192; Jagić, Zur Entstehungsgesch. der Kirchen-slavischen Sprache (Denkschr. d. Kais. Akad. d. Wiss. Wien, XLVII, 1902) I, pag. 33.

Zvuentapu de Maravna.^a Scire vos volumus, quia nos, qui per dei gratiam beati Petri, apostolorum principis, vicem tenemus, pio amore vos quasi karissimos filios amplectimur^b et paterna dilectione amamus nostrisque assiduis precibus vos omnes Jesu Christo domino commendamus orantes semper pro vobis, ut deus omnipotens, qui corda vestra inluminavit et^c ad viam veritatis perduxit, in bonis operibus confirmet et usque ad finem in recta fide bonaque accione

decoratos vos atque incolumes dignetur perducere. Quod autem, sicut Johanne,^d presbytero vestro, quem nobis misistis, referente didicimus, in recta fide dubitetis, monemus dilectionem vestram, ut sic teneatis, sic credatis, sicut sancta Romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit, tenuit et usque in finem seculi tenebit atque per totum mundum cottidie sanctę fidei verba recteque predicationis semina mittit, et sicut antecessores nostros, sanctos videlicet sedis apostolicę presules, parentes vestros ab inicio docuisse^e cognoscitis. Si autem^f aliquis vobis, vel episcopus vester vel quilibet sacerdos, aliter adnunciare aut predicare presumpserit, zelo dei accensi omnes uno animo unaque voluntate doctrinam falsam abicite, stantes et tenentes tradicionem sedis apostolicę: Quia vero audivimus, quia Methodius vester archiepiscopus, ab antecessore nostro, Adriano scilicet papa, ordinatus vobisque directus, aliter doceat, quam coram sede apostolica se credere verbis et litteris professus est, valde miramur. Tamen propter hoc direximus illi,^g ut absque omni occasione ad nos venire procuret, quatenus ex ore eius audiamus, utrum sic teneat et credat, sicut promisit, aut non. . . Data ut supra^h [i. e. XVIII kalendas iulii, indicione XII].^h

22. a) *Inscriptio characteribus maiusculis rubricatis alia, ut videtur, manu scripta. Scripturam huius tituli ex codice depinxit Palacký, Lit. Reise nach Italien, in tabula. — b) ‚amplectamur‘ V. — c) ‚et supra lineam suppletum V. — d) correctum ex ‚Johannis‘, littera ‚e‘ alia manu alio atramento superscripta V. — e) prima ‚s‘ supra lineam adscripta V. — f) ‚autem‘ superscriptum V. — g) ‚Data ut s.‘ characteribus maiusculis scriptum V. — h) datum hoc supplevimus ex epist. 198. (Jaffé² num. 3264).*

¹⁾ Vide litteras proxime sequentes.

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba listů ve 3. období (1048-1198)

- počátek 3. období = volba papeže **Lva IX.** (zvolen 1048, nastoupil 1049, † 1054) a jím nastolená reforma papežských písemností; velmi dynamické období, které začíná reformami kurie za německých papežů, pokračuje v období bojů o investituru, po dočasném uklidnění situace wormským konkordátem následuje soupeření papežů a štaufských císařů o dominium mundi; současně prudký rozvoj kanonického práva i scholastické teologie (tím položeny základy pro mocenský vrchol středověkého papežství ve 13. století)
- historická dynamika ⇔ dynamika vývoje papežské kanceláře a jí expedovaných písemností; proto bývá toto období dokonce na dvě podobdobí s mezníkem 1130 (nástup papeže Inocence II. 1130-1143); první období charakterizuje překotný vývoj, druhé období určitá stabilizace
- teprve z této doby listy dochovány v poměrně hojném počtu: lze mluvit o jejich **vnějších znacích**
- psací látka = **pergamen**, písmo = zprvu ještě i **kuriála**, ale stále více **kuriální forma karolínské minuskuly (tzv. kuriální minuskula)**, která se do poč. 12. století definitivně prosadila, **pečet'** = **olověná bula**, za Paschala II. (1099-1118) se ustálila klasická podoba:

Bula papeže Paschala II.: vzor pro papežské olověné buly až do novověku (s výjimkou pontifikátu Pavla II.)

Averz: křížek, jméno papeže, zkrácený titul papa (PP) a pořadová číslovka; typář – logicky – vždy nový po korunovaci nového papeže

Reverz (tzv. apoštolská strana): hlavy apoštolů sv. Pavla a sv. Petra s nimbem, mezi nimi latinský kříž, nad nimi nápis SPA SPE; typář pro reverz papežové dědili po svém předchůdci, obměňoval se až v případě opotřebení

Ukázka buly z pozdějšího období – papež Urban V.
(1362-1370), reverz a averz

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- **Vnitřní znaky listů** ve 3. období:
- **Protokol:** intitulace začíná jménem papeže, první písmeno jména psáno větším písmem, následuje titul *episcopus servus servorum Dei*, inskripce v dativu, salutace
- **Kontext:** obvykle členěný na jednotlivé formule – arenga, narace, dispozice, sankce; navíc se již prosazují různé formulářové vzorce pro různé právní a správní akty
- **Eschatokol:** mizí podpis papeže ve formě pozdravné formule, ale od Urbana II. (1088-1099) se důsledně prosazuje datační formule ve tvaru *datum*, **místo vydání v genitivu, denní datum dle římského kalendáře**; zásadně zde nebývá inkarnační rok, ale od Klimenta III. (1187-1191) se uvádí alespoň rok pontifikátu
- **Diferenciace listů** v 1. třetině 13. století, vyhraněně od pontifikátu Inocence II. (1130-1143), definitivně Lucia II. (1144-1145):
- **Litterae cum serico** / 1. de gratia / 1. gratiae
- **Litterae cum filo canapis** / 1. de iustitia / 1. iustitiae + jejich podtyp: **litterae clausae**

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Základní rozdíl tří typů listů = způsob přivěšení pečeti

- **LITTERAE CUM SERICO** = pečeť přivěšena **na hedvábné šňůře**
- **LITTERAE CUM FILO CANAPIS** = pečeť přivěšena **na konopném provazu**
- **LITTERAE CLAUSAE** = pečeť přivěšena **na konopném provazu**, listina však nemá pliku, je expedována uzavřená, a pečeť je tedy provlečena několika otvory na dvou protilehlých okrajích uzavřeného listu, pro jehož otevření bylo nutné od většiny z těchto otvorů pergamen proříznout až k okraji, jen poslední dva otvory ponechány neproříznuté (pečeť tedy zůstává přivěšena a nadále ověřuje list)

Další rozdíl = způsob psaní papežova jména v intitulaci:

- **litterae cum serico** – celé jméno papeže vyznačovací písmem
- **litterae cum filo canapis** a **litterae clausae** – pouze první písmeno papežova jména vyznač. písmem

Další rozdíl = u **litterae clausae**: vnější adresa

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- **Obsahové rozlišení jednotlivých typů listů:**

- **Litterae cum serico = litterae de gratia** = různá práva, milosti, indulty, dispenze atd.

- **Litterae cum filo canapis = litterae de iustitia** = obvykle mandáty, rozsudky, různá pověření apod.

- **Litterae clausae** = obvykle politická či správní korespondence papežů, případně také různé mandáty, u nichž byla upřednostněna uzavřená expedice

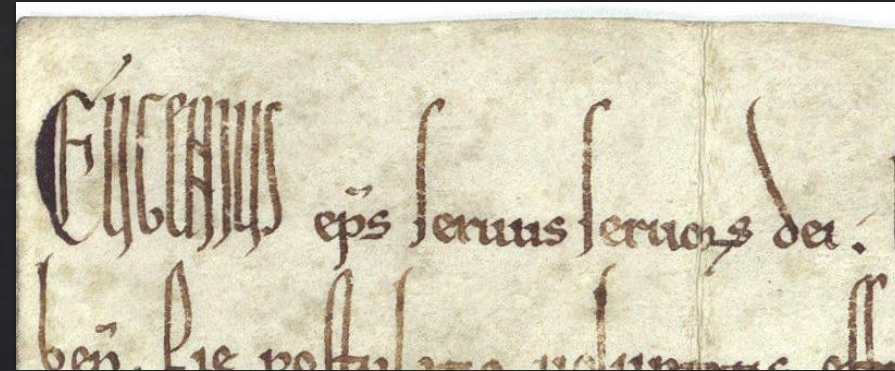
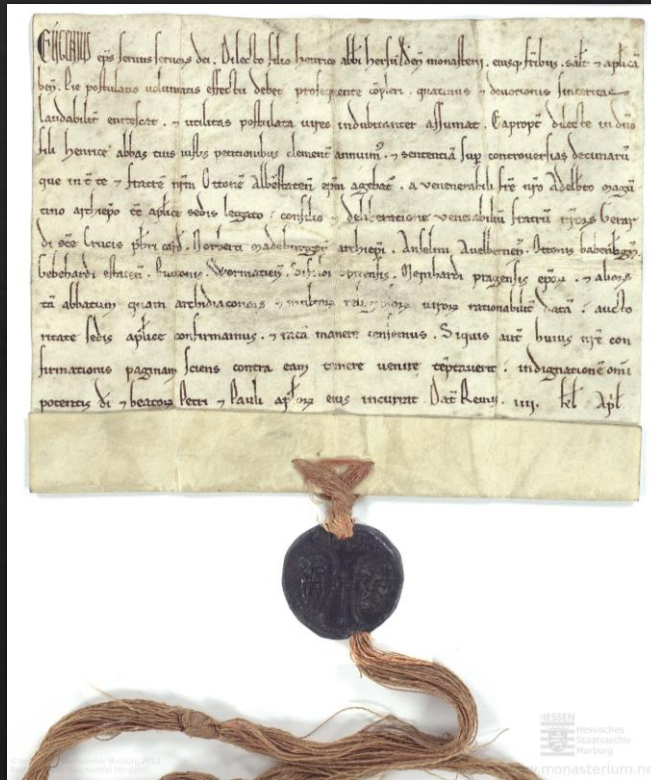
- **Rozlišení z hlediska diplomatických kategorií:**

- **Litterae cum serico = listina**

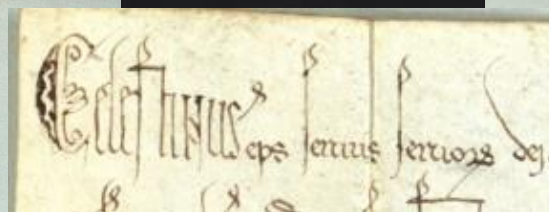
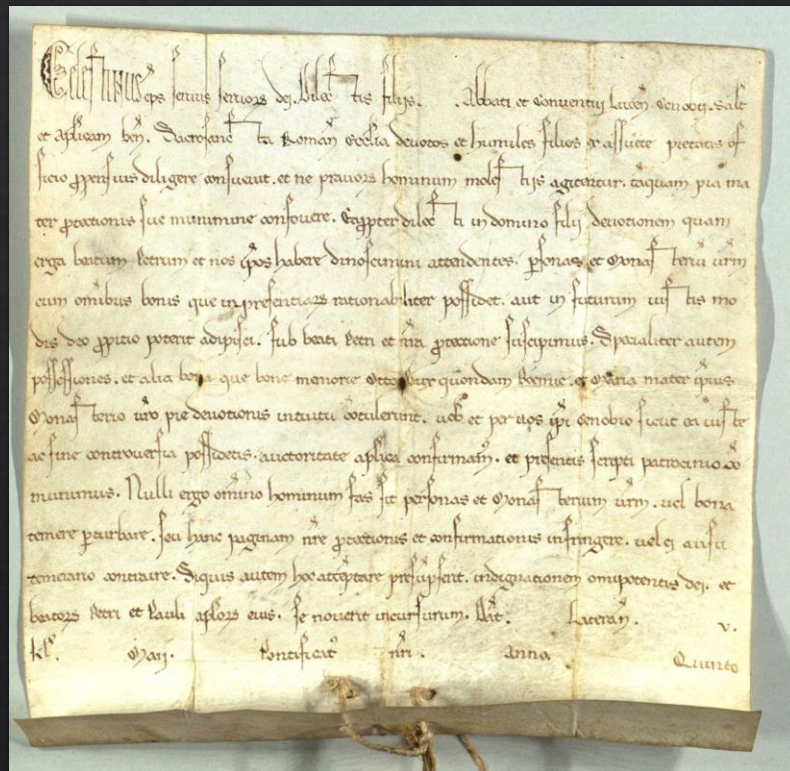
- **Litterae cum filo canapis = obvykle mandát** (případně listina)

- **Litterae clausae = obvykle list** (případně mandát)

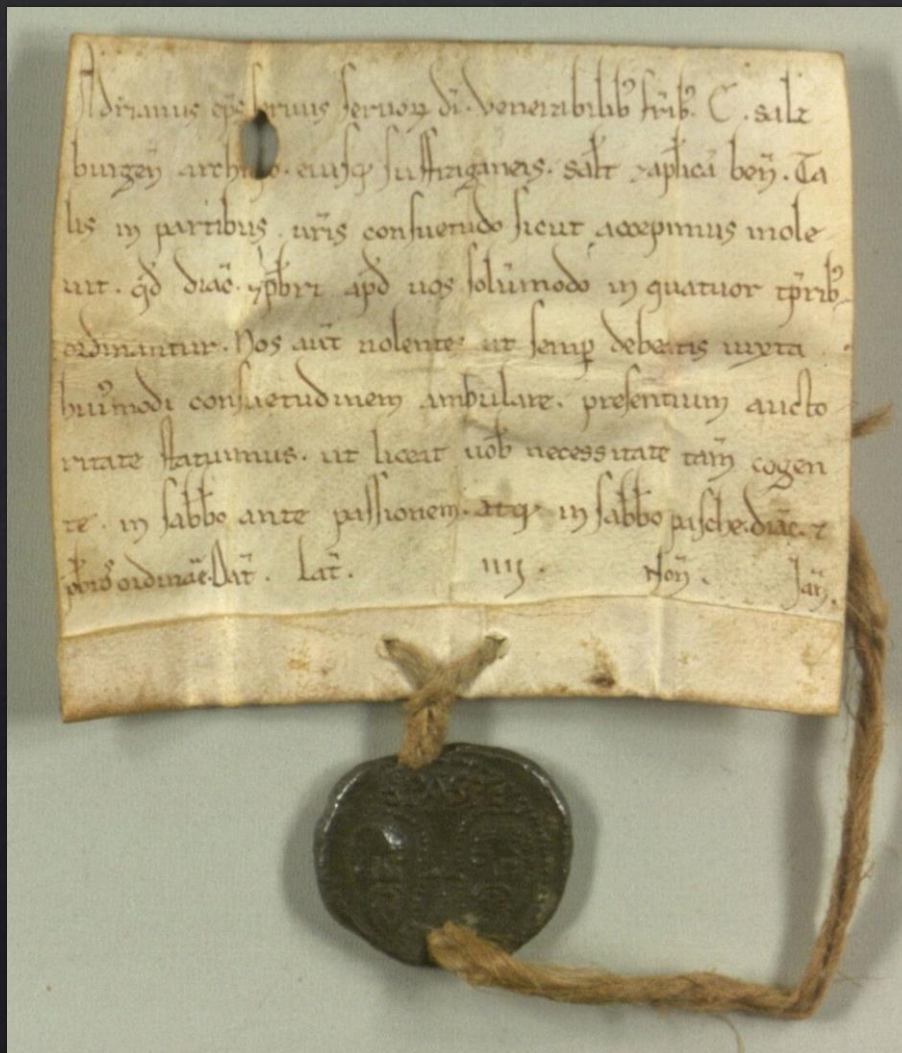
Ukázka litterae cum serico: papež Evžen III. pro říšské opatství Hersfeld (29. 3. 1148; Staatsarchiv Marburg, Urk. 56 – Reichsabtei Hersfeld, Nr. 9)

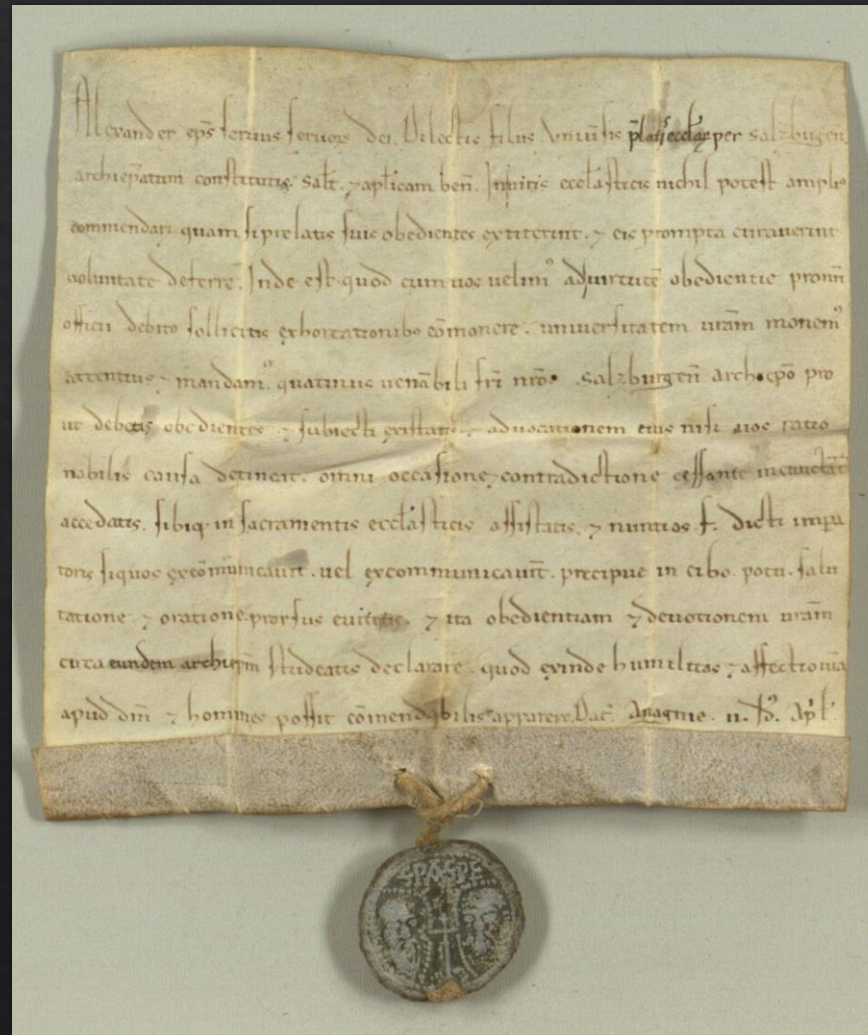
Ukázka litterae cum serico: papež Celestin III. pro klášter v Louce (27. duben 1195; Mor. zemský archiv v Brně, Premonstráti Louka, inv. č. 1057)

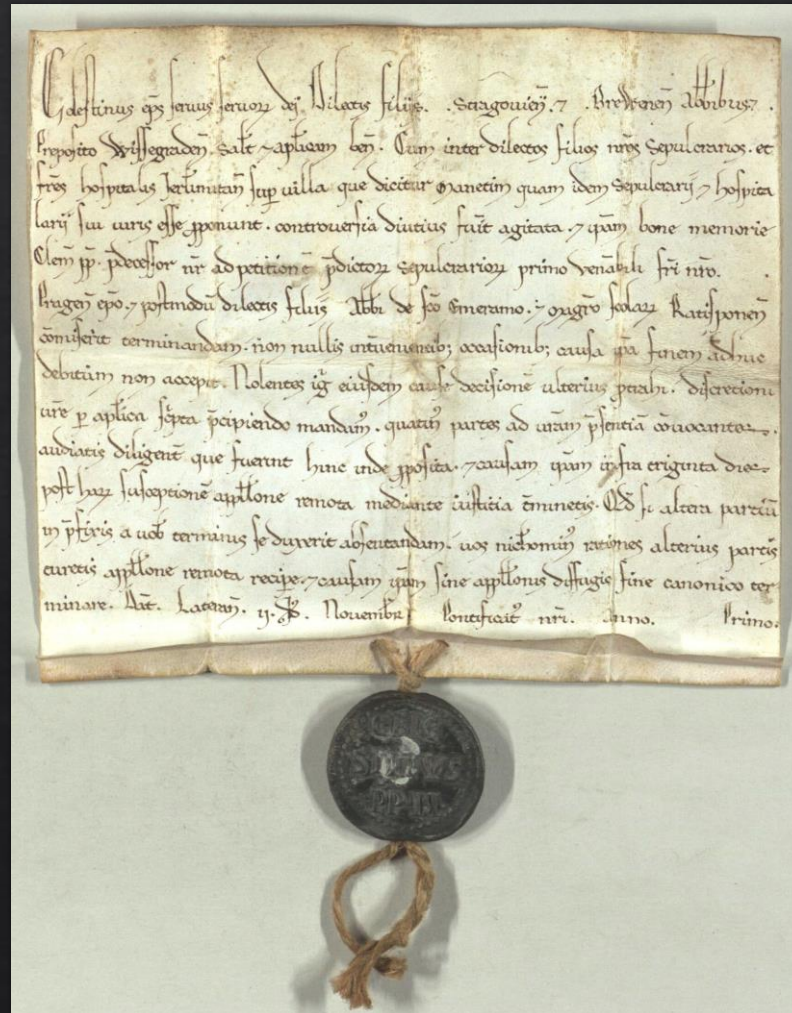
Ukázka litterae cum filo canapis: papež Hadrián IV. pro
salcburského arcibiskupa (1157-1159; Haus-, Hof- und
Staatsarchiv Wien, Allgemeine Urkundenreihe sub dato)

Ukázka litterae cum filo canapis: papež Alexandr III. pro duchovenstvo salcburské provincie (12. 4. 1173; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Allgemeine Urkundenreihe)

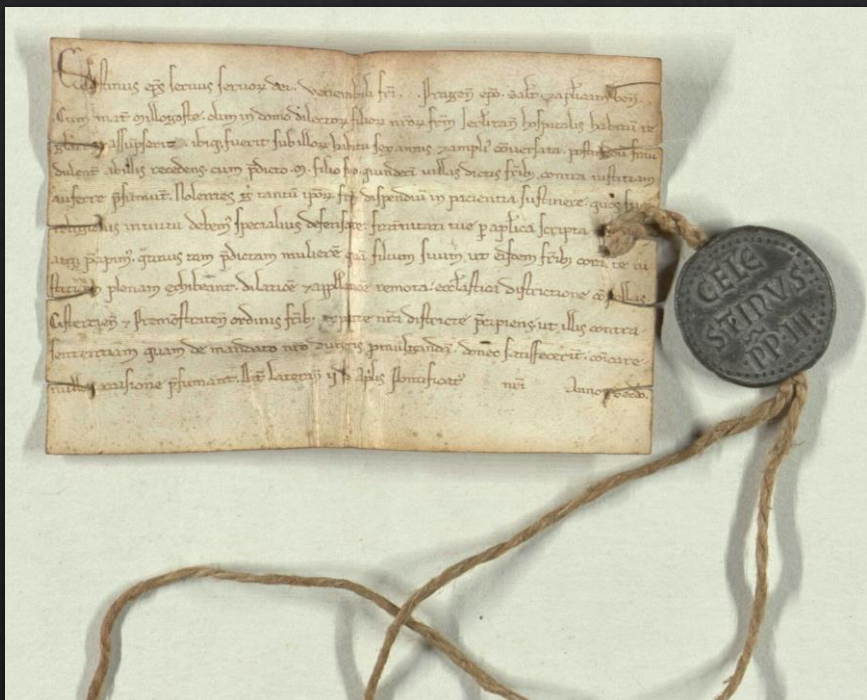
Ukázka litterae cum filo canapis: papež Celestin III. pro
břevnovského a strahovského opata a vyšehradského probošta v
záležitosti majetkového sporu pražských johanitů (12. 11. 1191;
Národní archiv, Maltézští rytíři - české velkopřevorství, inv. č. 2832)

Ukázka litterae clausae: papež Celestin III. pro pražského biskupa
v záležitosti majetkového sporu pražských johanitů (12. 4. 1192;
Národní archiv, Maltézští rytíři - české velkopřevorství, inv. č. 3125)

Celestinus eps servus servorum dei.

fratres et filii
johannis hospitalis de
praga.

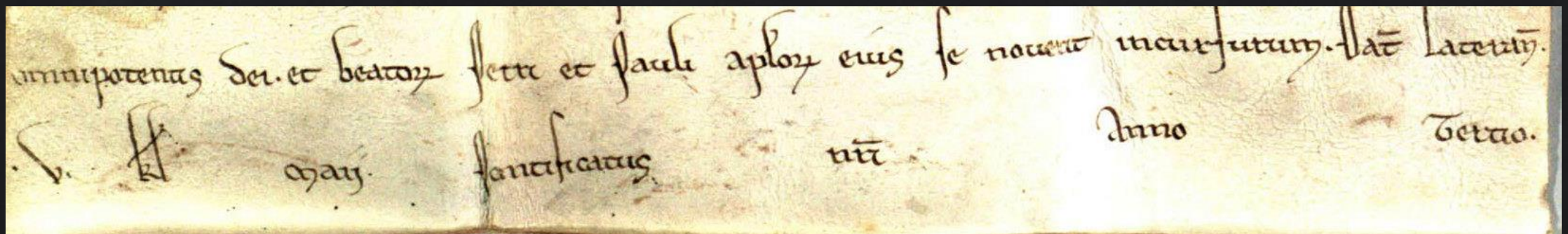

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba listů ve 4. období (1198-1417)

- počátek 2. období = nástup Inocence III. (1198-1216), jednoho z nejvýznamnějších reformních papežů, konec období = až konec papežského schismatu 1417
- **Základní rozčlenění litterae** (cum serico, cum filo canapis, clausae) a jejich hlavní rozdíly zůstaly zachovány, došlo spíše ke stabilizaci jednotlivých znaků; písmo: ke konci období **kuriální bastarda**
- Všechny litterae mají charakteristickou **salutaci** – *salutem et apostolicam benedictionem*, zkráceno *salt et aplicam ben*; všechny litterae mají charakteristické **malé datování datum** + místo vydání v genitivu, zahrnující v Římě i kostel (*Rome apud sanctum Petrum, Rome apud sanctam Mariam maiorem*; pouze v případě lateránské basiliky pouze *Laterani*) + denní datum dle římského kalendáře + rok pontifikátu papeže (od jeho korunovace). Malé datování vždy vyplňuje poslední řádek textu až do konce – tím vznikají často dlouhé mezery mezi slovy:

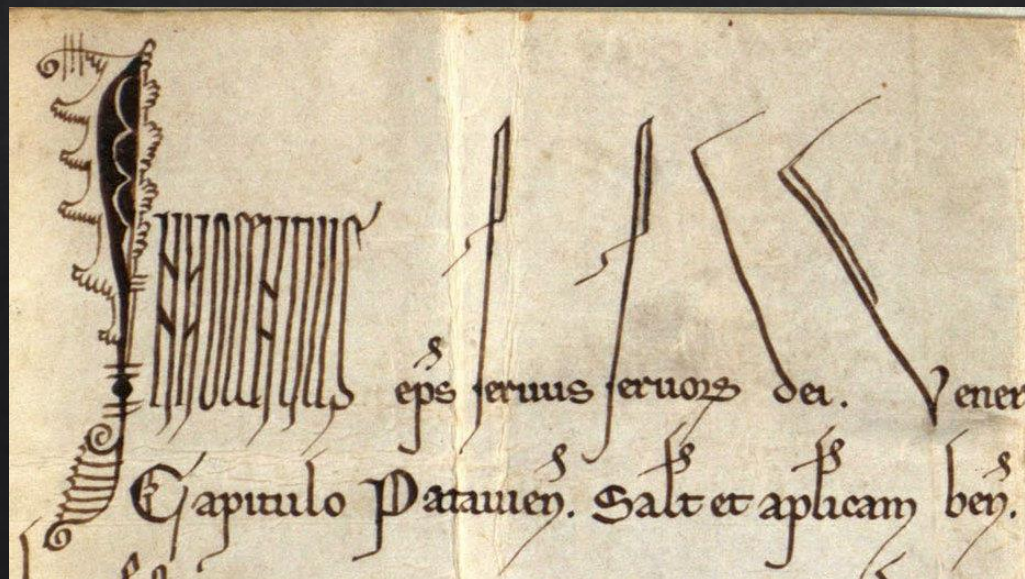

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

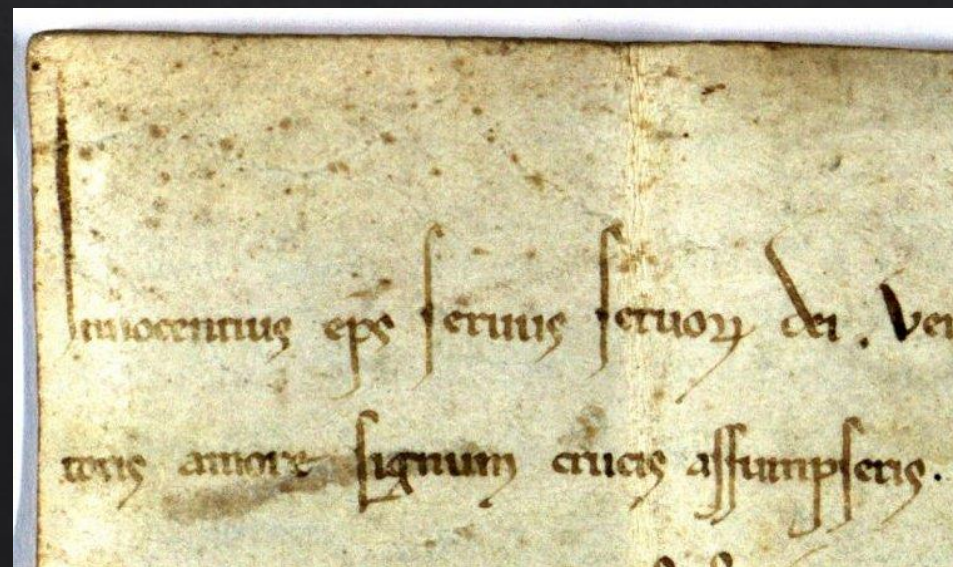
Litterae cum serico:

- papežovo jméno v intitulaci celé psáno vyznačovacím písmem (např. elongátou), iniciálka je však výraznější a často kaligraficky provedená

Litterae cum filo canapis (a litterae clausae):

- papežovo jméno v intitulaci je psáno kontextovým písmem, jen iniciálka je výrazně větší, ale není zdobená

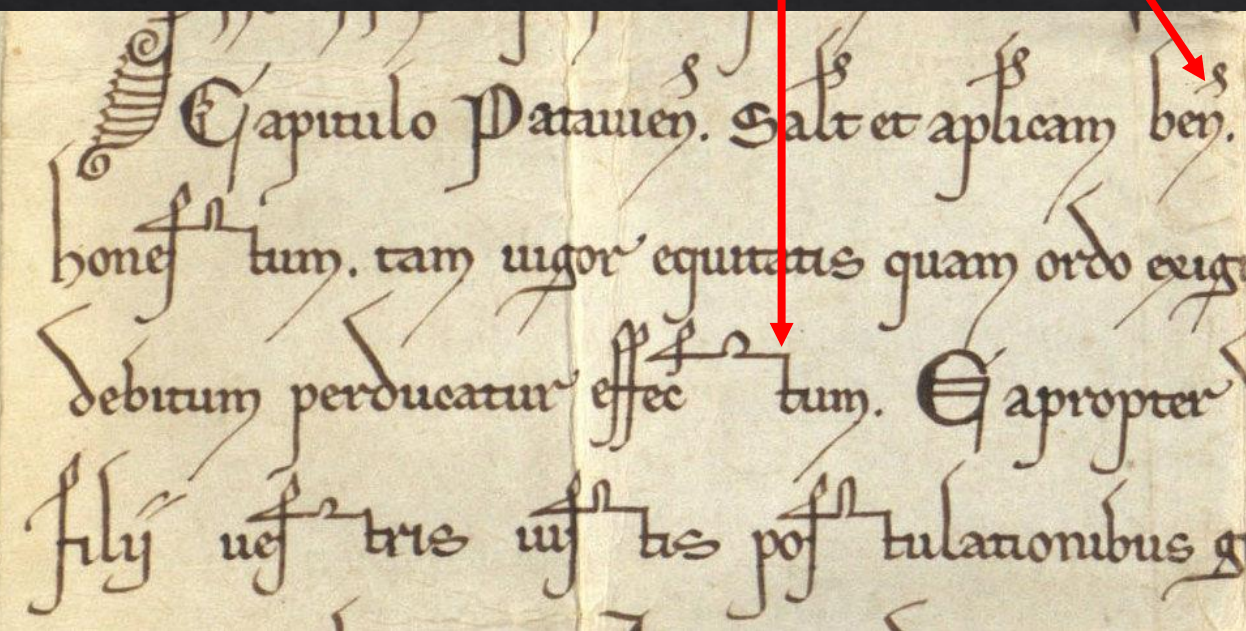

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

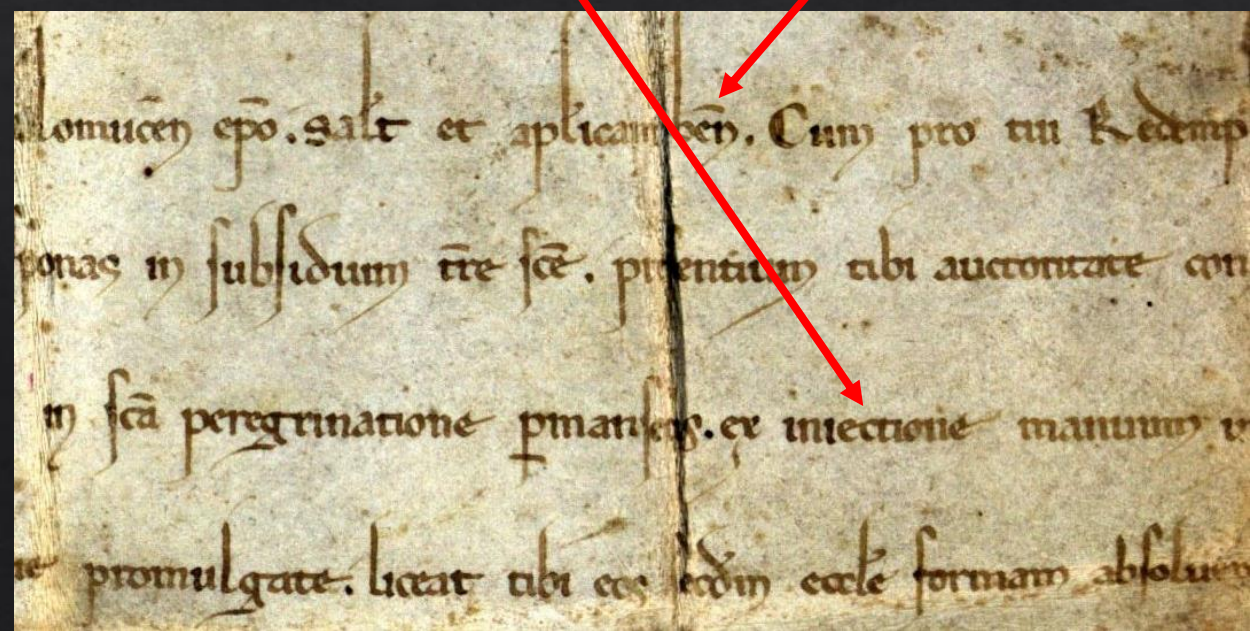
Litterae cum serico:

- charakteristické mostovité ligatury st a ct v kontextovém místě, všeobecné zkracovací znaménko má tvar smyčky

Litterae cum filo canapis (a litterae clausae):

- mostovité ligatury chybí, vzz prostá čárka

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

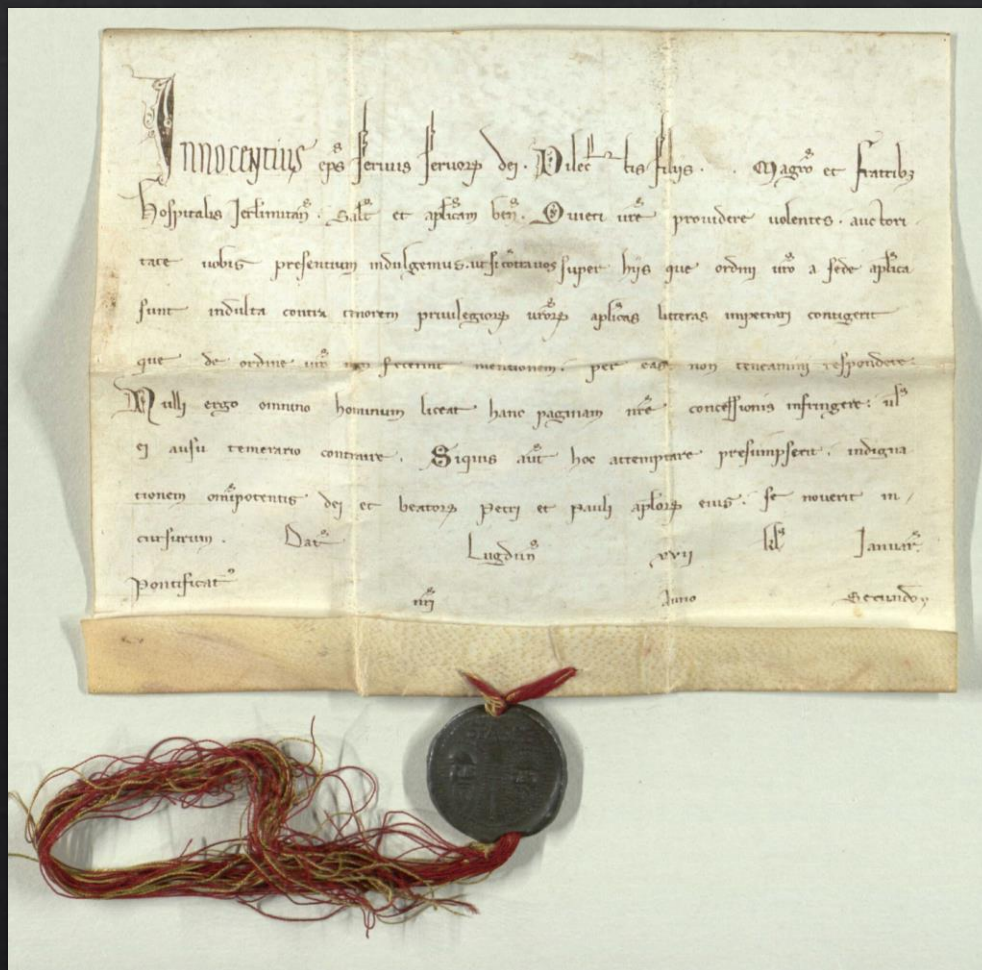
Litterae cum serico:

- vzhledem k obsahovému charakteru lit. cum serico – různé milosti dlouhého až trvalého charakteru: listiny obsahují kominaci v ustálené podobě s vyznačenými iniciálkami N a S:
- *Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum*
- (tato kominace chybí v odpustkových listinách)

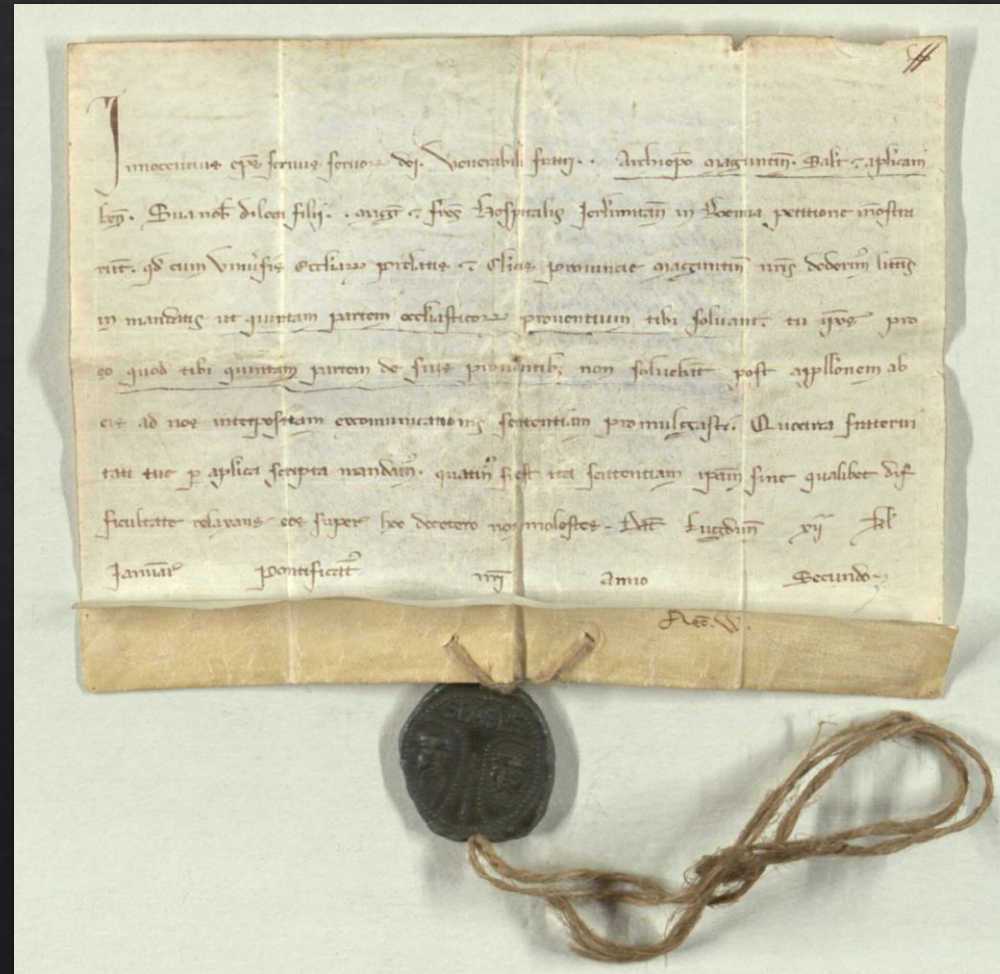
Litterae cum filo canapis (a litterae clausae):

- kontext není uzavřen kominací

Ukázka litterae cum serico: papež Inocenc IV. pro řád johanitů (16. 12. 1244; Národní archiv, Maltézští rytíři - české velkopřevorství, inv. č. 1086)

Ukázka litterae cum filo canapis: papež Inocenc IV. pro
mohučského arcibiskupa ve věci johanitů (22. 12. 1244; Národní
archiv, Maltézští rytíři - české velkopřevorství, inv. č. 1172)

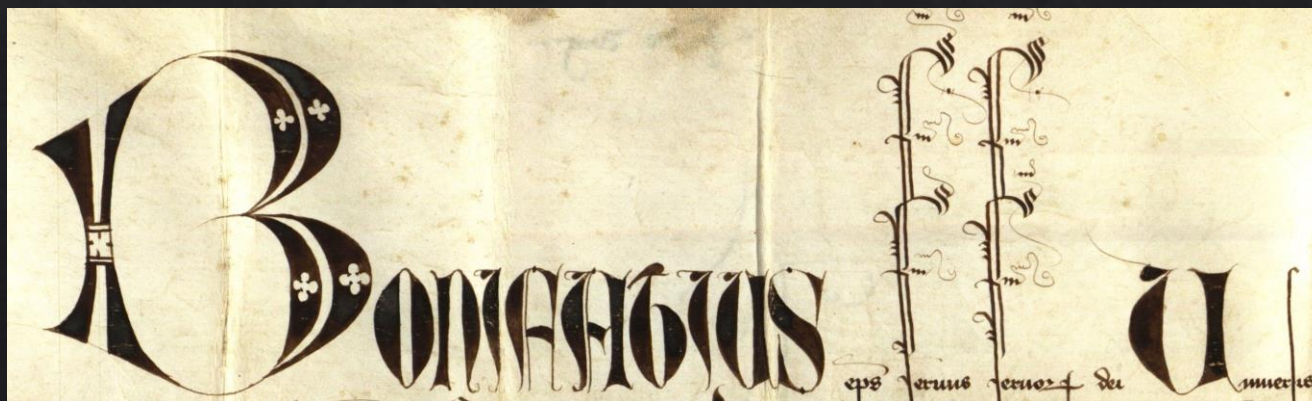

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

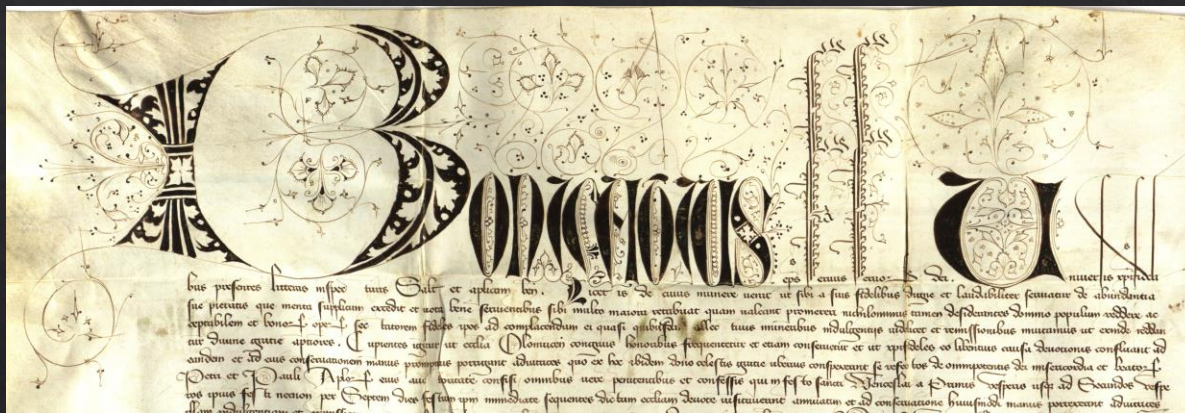
Podoba listů v 5. období (1417-1484)

- dochází jen k nepatrným změnám
- částečně se mění layout listů: textové zrcadlo se zmenšuje, listy získávají široké okraje
- písmem obvykle kuriální bastarda
- velmi výrazné iniciály v papežově jménu, u litterae cum serico bohatě zdobena nejen iniciála, ale i dlouhá s v titulu *episcopus servus servorum Dei*, vyznačovací písmo obvykle majuskula s vyčerněnými dřívky (k tomu však byl náběh již koncem 4. období, zde Bonifác IX.; 1395):

Ukázky intitulačí litterae cum serico – konec 4. a 5. období

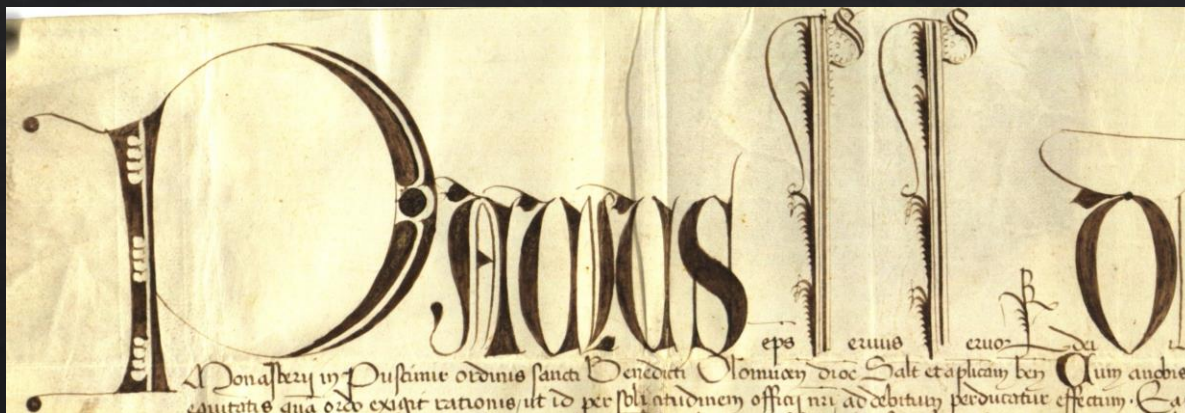
Bonifác IX.

Pius II.

Pavel II.

Sixtus IV.

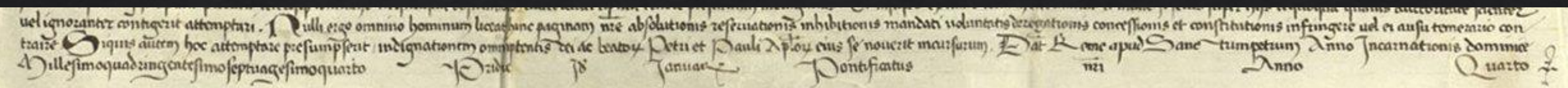
Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Vnitřní znaky listů v 5. období: důležitá **proměna v dataci**

Od počátku pontifikátu Evžena IV. (1431-1447) byl do malého datování zařazen **inkarnační rok** s tím, že papežská kancelář u litterae používala tzv. **florentský počet**, a tedy za počátek roku považovala 25. březen (svátek Zvěstování P. Marie, neboli datum Kristova početí) následující po našem počátku roku. Pokud má tedy list po roce 1431 denní datum 1.1.-24.3., musíme k uvedenému inkarnačnímu roku vždy jeden rok přičíst. Neznalost tohoto pravidla vede k častým chybám v archivních inventářích, historické literatuře atd.

Příklad: litterae Sixta IV. (1471-1484) pro Vincence von Eyll s následující datací:

je na portálu monasterium datován k 12. lednu 1474. Vzhledem k užívanému florentskému počtu musí být ovšem datován k 12. lednu 1475 – což odpovídá 4. roku Sixtova pontifikátu.

Ukázka litterae cum serico: papež Sixtus IV. pro komendu johanitů ve Vratislavi z 13. května 1472 (Národní archiv, Maltézští rytíři - české velkopřevorství, inv. č. 1810)

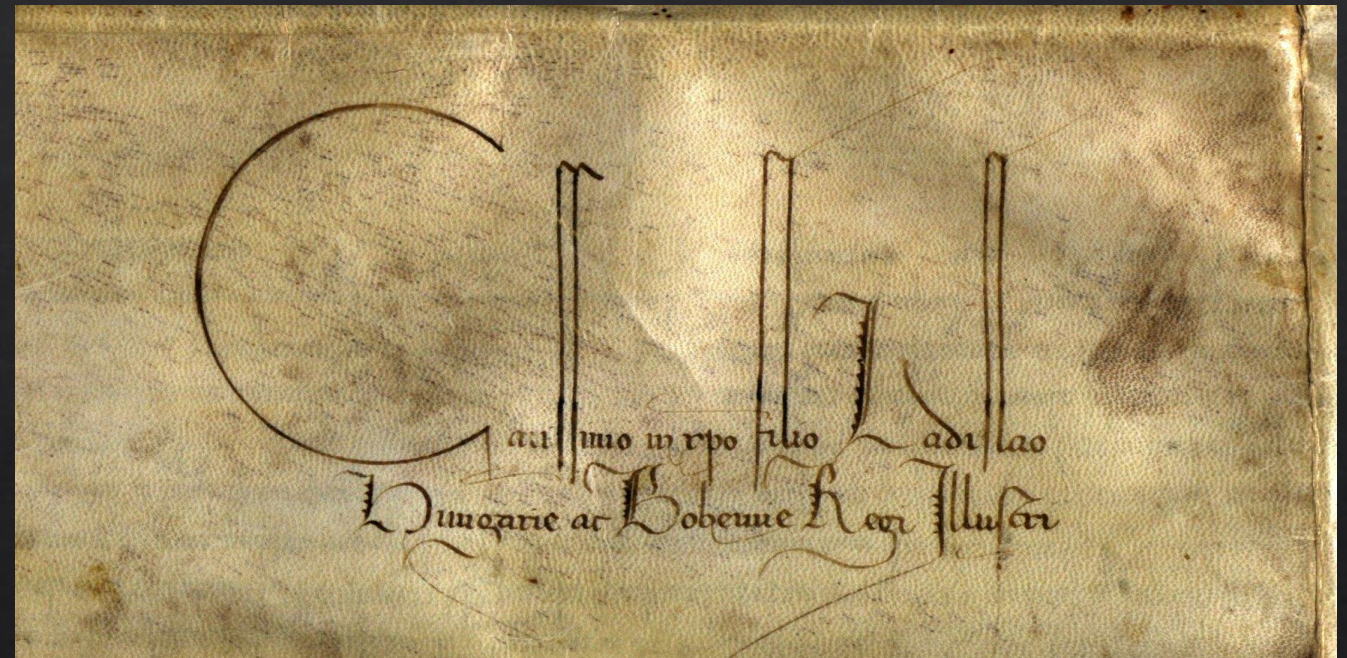

Ukázka litterae cum filo canapis: papež Martin V. pro olomouckou kapitolu ve věci jmenování litomyšlského biskupa Jana [řeč. Železný] biskupem Olomouckým z 14. února 1418 (Zemský archiv Opava, Metropolitní kapitula Olomouc)

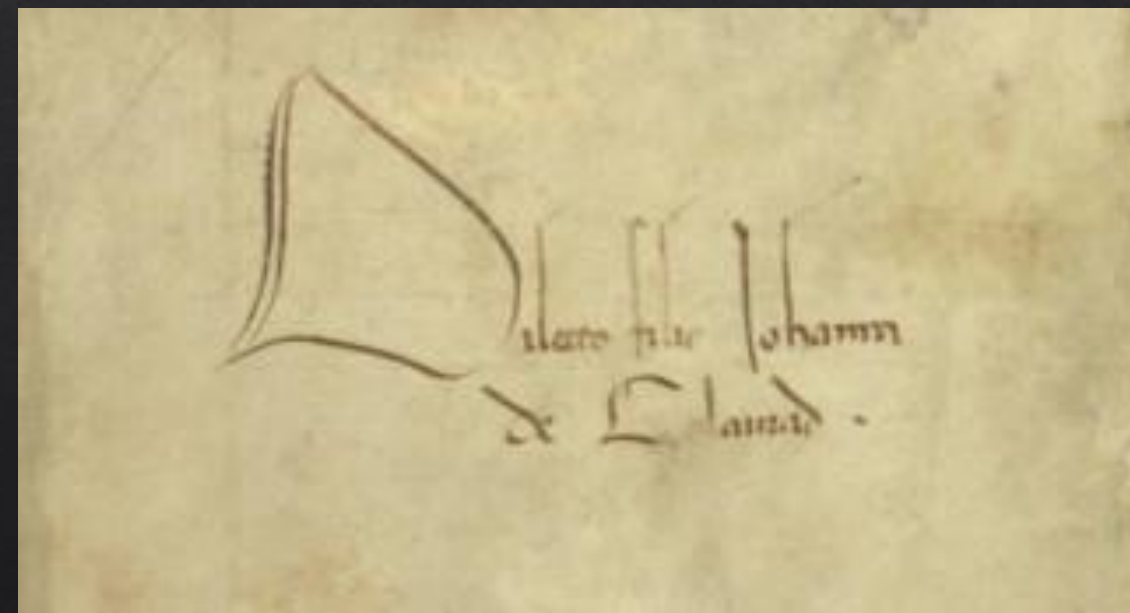
Ukázka litterae clausae: list papeže Kalixta III. králi Ladislavu Pohrobkovi ve věci navrácení panství Kroměříž olomouckým biskupům (Zemký archiv Opava, fond Arcibiskupství Olomouc)

Vnější adresa verso:

Ukázka litterae clausae: list papeže Pia II. Hanušovi z Kolovrat z 9. 4. 1462 ve věci zamítnutí žádosti krále Jiřího o povolení kompaktát (Národní archiv, Archiv pražského arcibiskupství)

Vnější adresa verso:

Ukázka litterae clausae: list papeže Martina V. olomouckému biskupu Janovi [XII. řeč. Železný] ve věci jeho jmenování kardinálem (Zemký archiv Opava, Arcibiskupství Olomouc)

Dilecti filii Johanni assumpto in pbrm sancto Roman ecclesie Cardinali Salutem et apostolicam benedictionem. Quamvis
maiusculum uel assumpit qui fidei et salutis claritate altitudine consilii et lenocitudo. et experientia ducant in domino dominum quique curis uigilibus nobis assistent
ac labore et onera ecclesie dei unanobisam assidue partiantur. Super siquidem in re considerationis speculam adducimus. ad tu quidem potens opere et sermone sicut fidei
testimonia nos informant. Olomouci ecclesie laudabiliter profusa. et quem singulari prudentia maturitate consilii et alibi ueritatem dominus altissimus infirmus. ac considerat
am quantum animi fortitudine fidei que feruore contra Bohemos hereticos uulter laboris prout laboris et multas etiam deprensit nullis periculis sumptibus uel labor. et
specantes. ad tu propter loca et patre uoluntatem plurimum predeste potens. vniuersali ecclesie ad ipos multos hereticos expugnandos aut ad fidem catholicam conuertendos prout
matiam super hoc. cum venerabilibus fratribus nris sancto Roman ecclesie Cardinalibus deliberatione perhabita ad laudem et gloriam dei omnipotentis. te vnam Elatum et milibus
de ipos. fratum consilio. et apostolice plenitudine potestas in eisdem Roman ecclesie pbrm Cardinalem assumpsimus et in pleno Collegio et generali Consistorio vnam quibusdam
alijs per nos etiam in eisdem ecclesie Cardinalibus assumptis solemniter publicauimus. sperantes ac etiam confidentes. ad tu eadem ecclesie esse potens auctore domino multipliciter profuturus.
Et quamuis fili. dote personam tuam uidere. et super lenocitandi rebus vniuersali ecclesie nris meo esse consilij appetimus. tamen premissa attente considerantes. sed presentia
tua in paribus illis et multis respectibus. et prout propter ipam Bohemorum heresim occupandam non minus necessaria est ecclesie pro fide catholica defendenda qua si hic esset
deliberrimus et uolumus ut pro aliquo tempore dote aliter ordinabimus. que remaneat. quia multum predeste potere et ualebit plurimum prudentia officio consilio et auctoritate
ad illas detestandas hereses occupandas. In qua re omnia tua studia conferre uelis et nos etiam informare de his que Circumspectioni tue ad conuertendos uel confundendos her
eticos utilia uel necessaria uidentur. Dat. Rome apud Sanctoapostolo in Non Junij Pontificatus in Anno Nono.
Gregorius

Vnější adresa verso:

Dilecti filii Johanni assumpto
in pbrm sancto Roman ecclesie Cardinali

Papežská diplomatika I

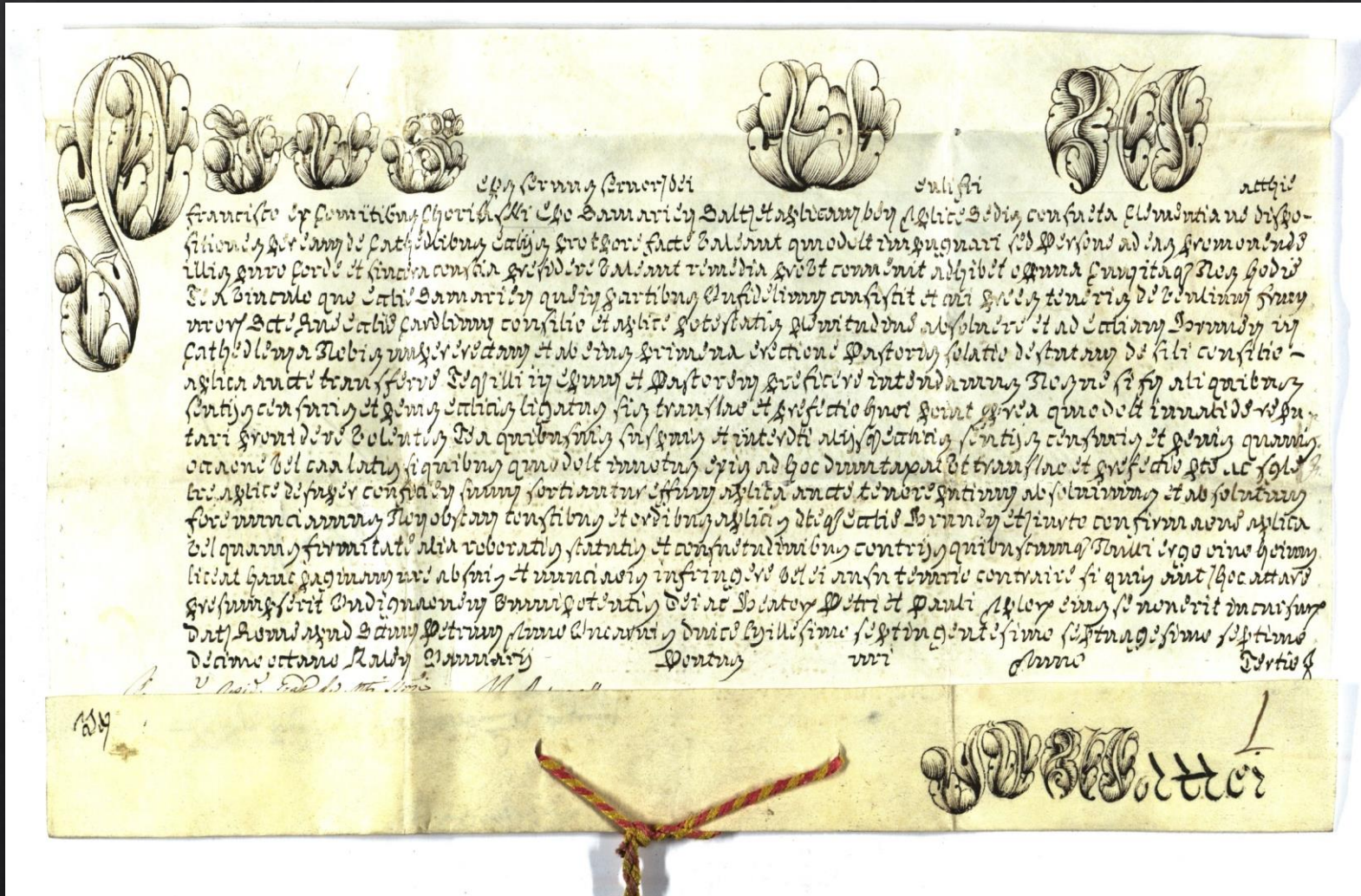
- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba listů v 6. období (od 1484)

- během 16. století u listů (stejně jako u bul a konsistoriálních bul) postupný přechod od kuriální gotické minuskuly, resp. kuriální bastardy k novogotickému písmu, tzv. *scriptura bollatica* či *littera sancti Petri*. To během 18. století téměř nečitelné mimo úzký okruh jeho znalců – proto spolu s papežskými listy expedovány i oficiální opisy humanistickou kurzívou.
- Ukázka listu psaného *littera sancti Petri* z 1. poloviny 17. století:

Ukázka rozvinuté *littera sancti Petri* z 18. století (Diecézní archiv Biskupství brněnského, Kapitula sv. Petra a Pavla v Brně)

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

PRIVILEGIA ve 2. období (772-1048) nový typ papežských listin – vedle listů

- z let 772-1048: asi 50 privilegií v originálu, nejstarší originál privilegia z roku 819 pro arcibiskupství v Ravenně
- **Vnější znaky:**
- psací látka: zpočátku **papyrus** (asi polovina dochovaných originálů), v 11. století postupně **pergamen**: 967 pergamen užit výjimečně poprvé během pobytu papeže Jana XVIII. v Ravenně; pak výskyt pergamenových privilegií až na počátku 11. století (tři sporné listiny 1005, 1006 a 1007, pak již souvisle od roku 1013; ale ještě existuje privilegium na papyru z let 1020-1022, a pak fragment z roku 1051, tedy již ze 3. období, a pak dokonce zmínka o existenci papyrového privilegia z roku 1057)
- písmo: zpočátku **kuriála**, speciální písmo pap. kanceláře založené na mladší římské kurzívě, od poč. 11. století postupně karolínská minuskula, resp. její kuriální forma – tzv. **kuriální minuskula** (prosadila se plně až na poč. 12. stol., tedy ve 3. období)
- formát privilegií: na rozdíl od listů zásadně **charta transversa**, u papyrových privilegií často role o šířce ½ m a délce až několika metrů (⇔ vzdálenost mezi řádky obvykle cca 7 cm), u pergamenových privilegií obvykle délka mezi ½ m až 1 m
- pečeť viz výše, v této době obvykle ryze nápisová

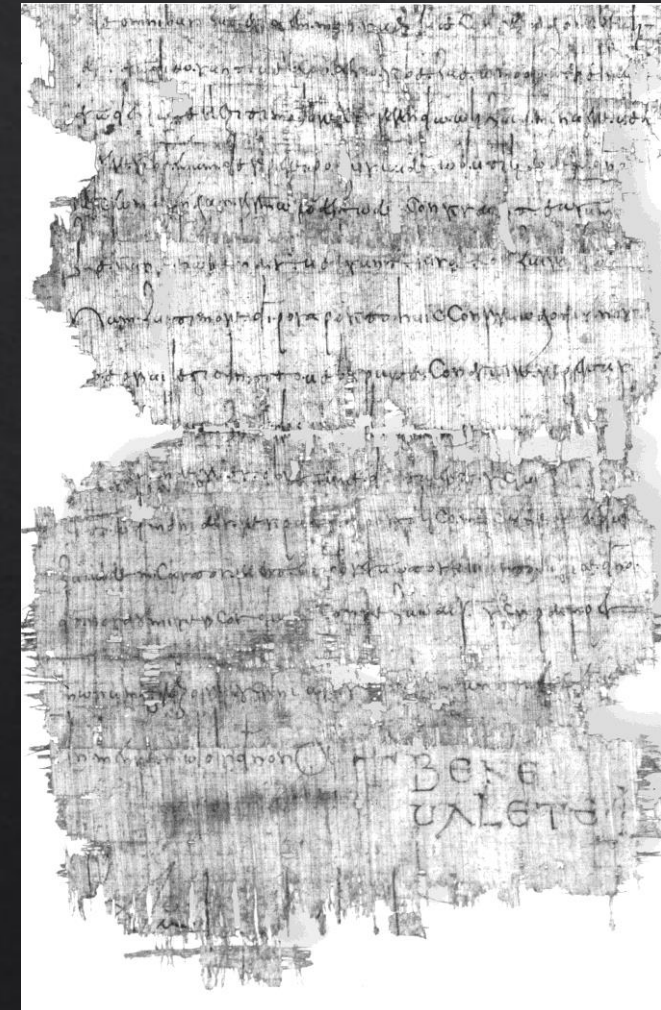
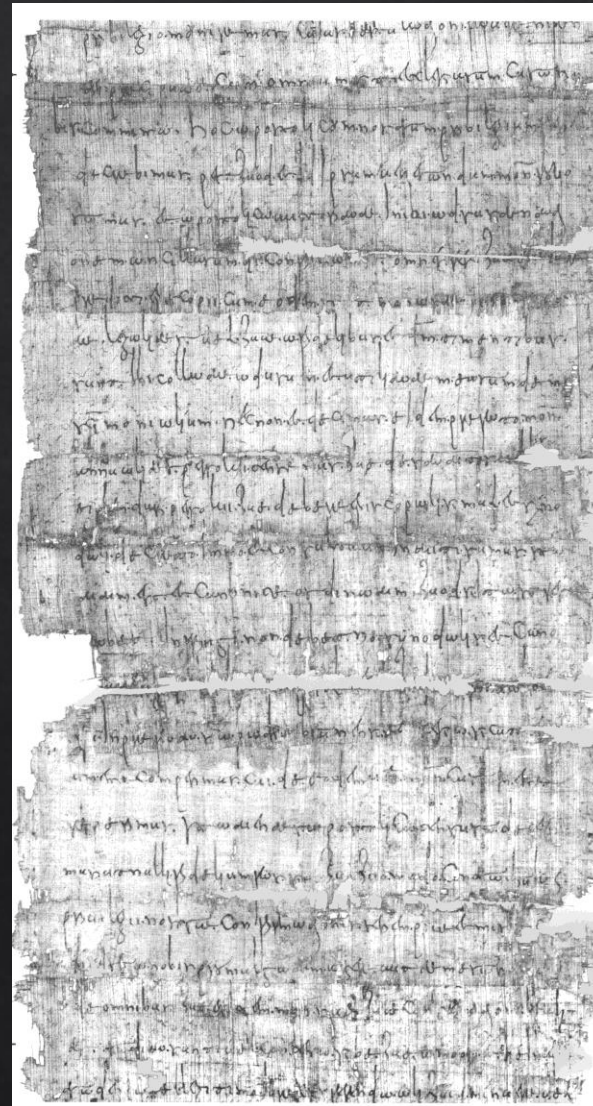
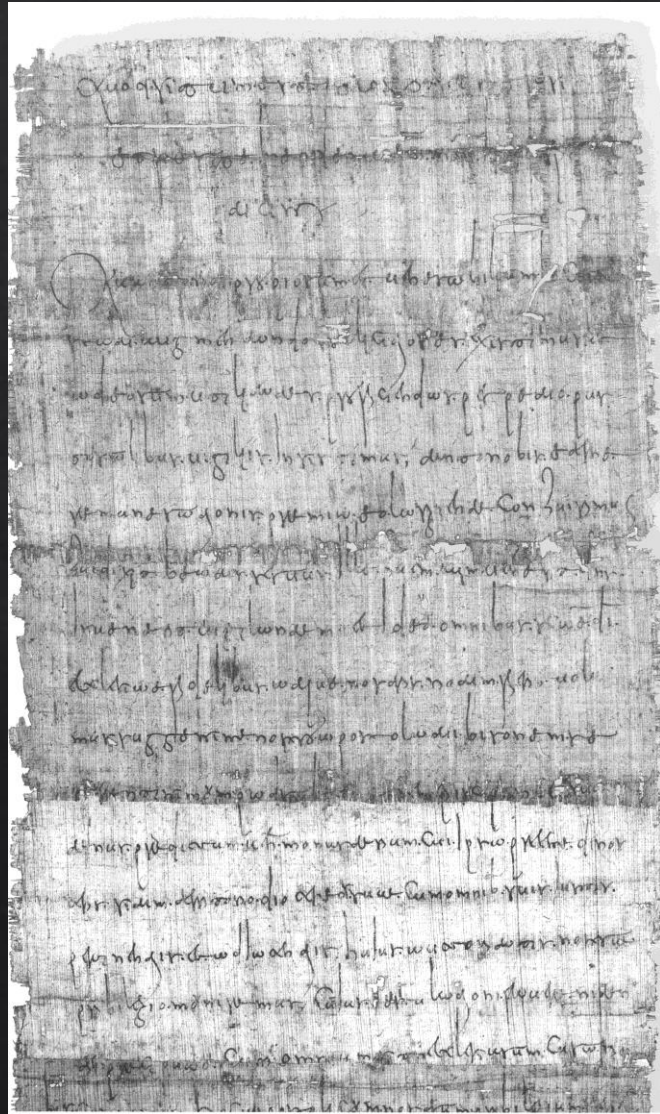
Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- **Vnitřní znaky:**

- **Úvodní protokol:** intitulace se jménem papeže a již zaběhlým titulem *episcopus servus servorum Dei* je **celá psána vyznačovacím písmem**, a to zprvu **kuriálou**, od Řehoře V. **kapitálou**; úvodní protokol je zakončen **zvěčňovací formulí** *in perpetuum*, anebo salutací *salutem et apostolicam benedictionem*.
- **Kontext:** arenga, narace, dispozice, sankce (kominace)
- **Eschatokol:** Zde se privilegia nejvíce odlišují od listů, předně je zde dvojí datace, a to formule *scriptum per manum* a formule *datum per manum*
- **Formule *scriptum per manum*** obsahuje jméno a titul **notáře** v genitivu a tzv. **malé datování** – pouze měsíc a indikce, nikdy rok (např.: *Scriptum per manum Gregorii scriniarii sanctae Romanae ecclesiae in mense Maio indictione nona*)
- **Formule *datum per manum*** při spodním okraji, obsahuje jméno a titul osoby, která prováděla poslední kontrolu čistopisu (= tzv. **datář**, což ale moderní termín!) v genitivu a tzv. **velké datování**, v němž obsaženo denní datum a rok; rok zprvu podle vlády východořímských císařů, ale již od konce 8. století obvykle podle pontifikátu papežů, od konce 10. století výjimečně inkarnační rok (příklad: *Datum tertio idus Maii per manum Anastasii primicerii notariorum sanctae Romanae ecclesiae, indictione nona, pontificatus autem domini Leonis papae tertii anno decimo*)
- Mezi oběma formulemi: **pozdravná formule *Bene valete***, považovaná za papežův podpis; v 9. stol. unciálou, v 10. a 11. století kapitálou

Ukázka privilegia na papýru: privilegium papeže Štěpána V. z (května) 891 pro klášter Neuenheerse (rozměry 150 × 32 cm)

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba privilegií ve 3. období:

- stejně jako listy: ve 3. období bouřlivý rozvoj privilegií; i zde dvě etapy – před a po nástupu Inocence II., tedy 1048-1130 a 1130-1198
- z minulého období zůstává: **intitulace vyznačovacím písmem**, nyní především **elongátou** (výjimka = jméno papeže, které v 11. století převážně majuskulou, za Lva IX. má dokonce monogramatickou formu), protokol zakončen **zvěčňovací formulí *in perpetuum***, datační řádek při spodním okraji listiny
- Za Lva IX. několik výrazných inovací, především v eschatokolu:
- pozdravná formule **bene valete** psána monogramaticky – jako zvláštní **grafické znamení**
- toto grafické znamení doprovázeno zvláštním interpunkčním znaménkem – **tzv. kammou**
- **vedle toho zavedena rota** jako další grafické znamení: dva soustředné kruhy, z nichž vnitřní rozdělen křížem na čtyři kvadranty; v nich rozděleno jméno a titul papeže; v mezikruží devíza papeže uvozená křížem

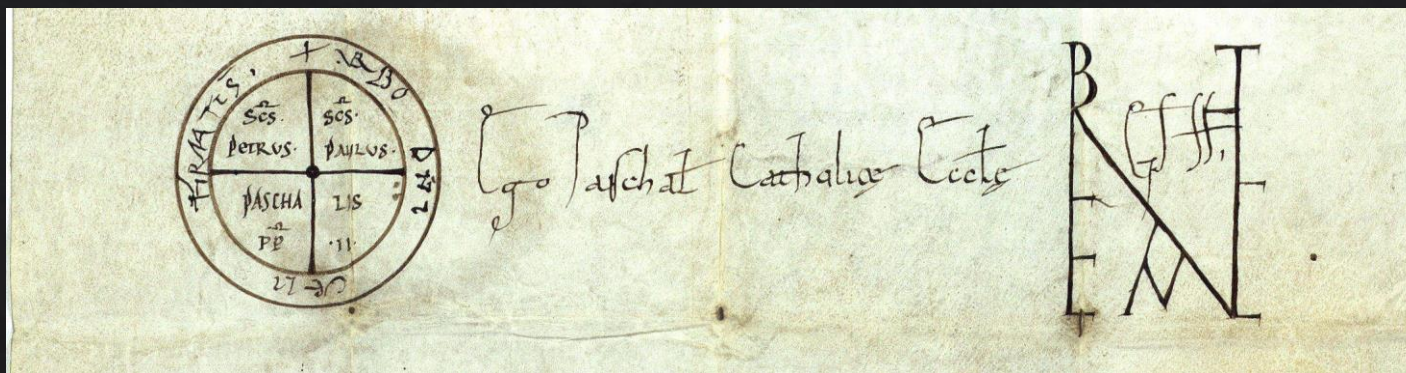
Raná fáze roty, bene valete a kommy na privilegiu Lva IX.
pro biskupa Hartwiga z Bamberku z 6. listopadu 1052.
Zleva doprava rota, bene valete (monogram) a komma:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

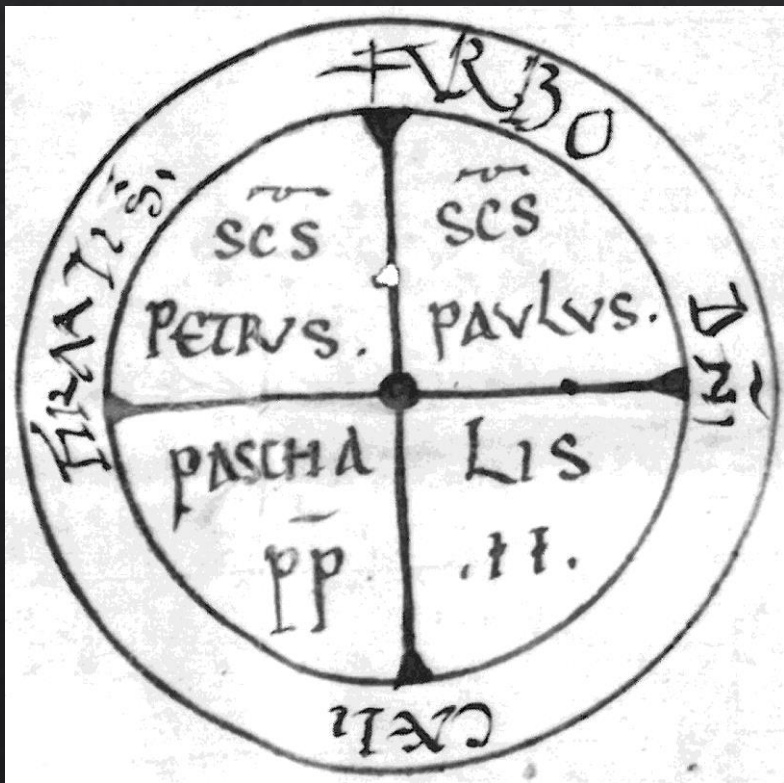
- **komma** se nakonec neprosadila, byť se tu a tam užívala; grafická znamení rota a bene valete se však stala pevnou součástí eschatokolu privilegií
- **Vývoj roty** se ustálil za Paschala II. (1099-1118): v horních dvou kvadrantech jména apoštolů Petra a Pavla, v dolních dvou kvadrantech jméno papeže, zkratka titulu papa (PP) a pořadová číslice; v mezikruží křížek a devíza papeže; zprvu papež vpisoval devízu sám, od poloviny 12. století doplňoval pouze křížek
- mezi rotou a bene valete přibývá (**vlastnoruční**) **podpis papeže** ve formě: *Ego Paschalis Catholicae ecclesiae episcopus SS* [= subscripsi]; zprvu vlastnoruční, později papež vpisuje jen *Ego*, resp. *E*
- již za Paschala II. ojediněle podpisy kardinálů, definitivně se prosazují až za Inocence II.
- Ukázka roty, bene valete a podpisu papeže Paschala II. z roku 1111:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- Ukázka roty a celého eschatokolu na ochranném privilegii papeže Paschala II. pro klášter Reinhardsbrunn z 11. dubna (1102). Zde je ještě formule *scriptum per manum*, která se z privilegií postupně vytrácí – po 1123 mizí zcela:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Diferenciace privilegií cca 1130: **privilegia maiora** / slavnostní × **privilegia minora** / prostá

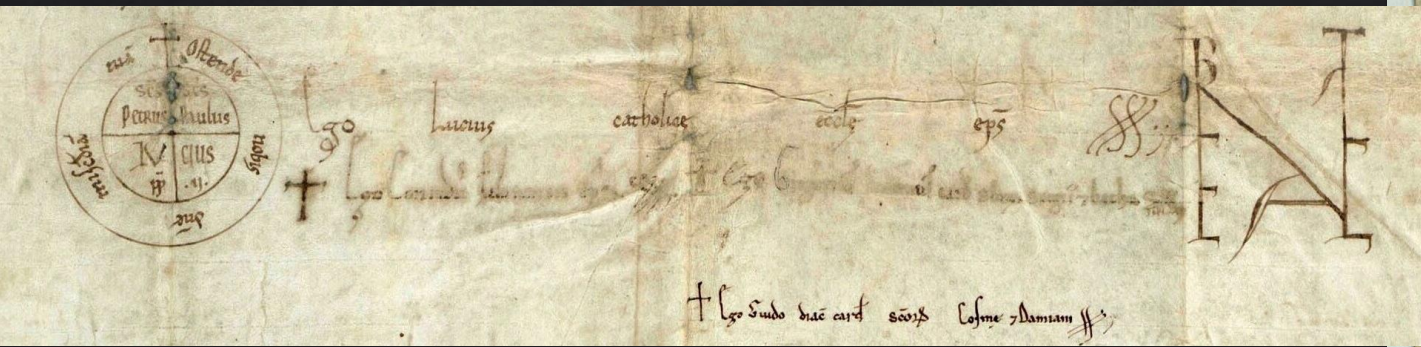
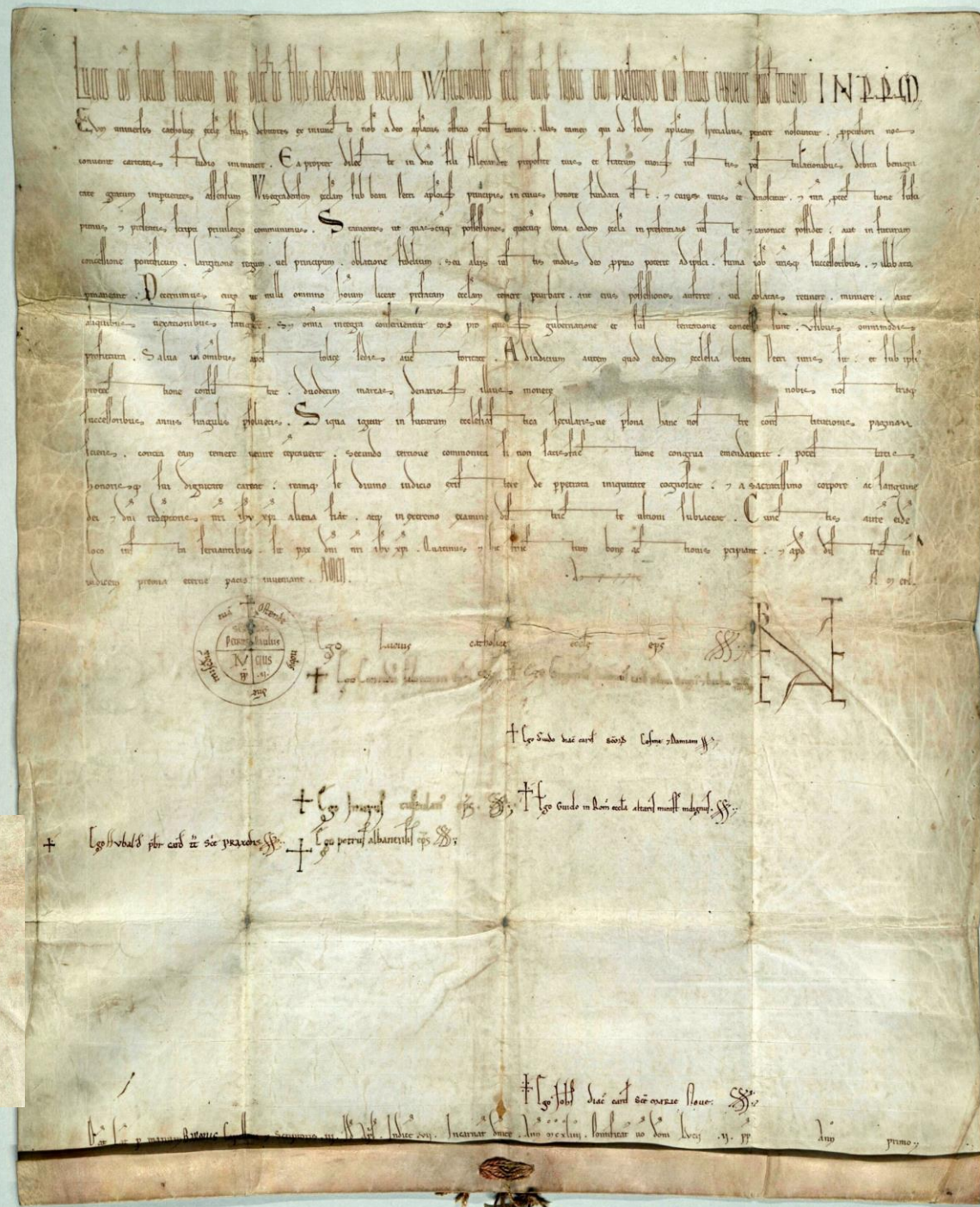
Slavnostní privilegium musí mít po roce 1130 následujících osm znaků:

- Prvý řádek psán vyznačovacím, zpravidla prodlouženým písmem (elongata).
- Úvodní protokol zakončen zvěčňovací formulí *in perpetuum*, která charakteristicky zkrácena: *in p — p — m*.
- Kontext zakončen aprekací tvořenou trojím *amen*.
- Eschatokol obsahuje vlevo **rotu**,
- uprostřed **papežův podpis**
- a vpravo *Bene valete*, příp. také komu.
- Dále následují **podpisy kardinálů ve třech sloupcích**: pod papežovým podpisem kardinálové biskupové, pod rotou kardinálové kněží, pod *Bene valete* kardinálové jáhni a
- na spodním okraji **velké datování** ve formě: *Datum Romae per manum XY*, římské denní datum, indikce, inkarnační rok, rok pontifikátu. Pokud jde o počátek (epochu) inkarnačního roku, tak zprvu kolísal pisánský, florentský i vánoční počet; počínaje Evženem III. (1145–1153) se u privilegií prosadil florentský počet (tedy 25. březen po dnešním počátku roku) a počínaje Inocencem III. (1198–1216) vánoční počet (25. prosinec před dnešním počátkem roku).

(- pečeť = olověná bula na hedvábných nitích)

Ukázka raného slavnostního privilegia papeže Lucia II. pro vyšehradskou kapitolu z 11. dubna 1144 (Národní archiv, Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské, inv. č. 6)

Detail – výřez eschatokolu s grafickými znameními, podpisem papeže a části kardinálů:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Prosté privilegium nemá pevně předepsanou formu, od slavnostního privilegia se obvykle liší následujícími znaky:

- V eschatokolu chybí rota i *bene valete*, i když zde zpravidla podpis papeže a někdy také podpisy kardinálů,
- úvodní protokol zakončen salutací *salutem et apostolicam benedictionem*,
- první řádek sice obvykle psán vyznačovacím písmem, někdy však vyznačovacím písmem jen papežovo jméno.
- Datování je zpravidla velké jako u slavnostních privilegií, někdy však i malé.

Prostá privilegia sice existovala až do konce 3. období, ale po začátku 4. období vymizela; funkčně je nahradily *litterae cum serico*.

Ukázka raného prostého privilegia papeže Inocence II. pro klášter Liesborn z 24. září [1136]

Innocentius eps servus servorum dei: dilecti filio BALDUINO LIEBORNENSI ABBATI
 eiusque successoribus regulariter promouendis In P. P. M. Locorum venerabilium cura nos anno
 ner. de eorum quiete atque salute solliciti cogitare. Quatenus qui ecclesiasticis famulantur obsequiis ecclesiarum hoc quoque curam op
 tato patrocinio foueantur. Ceterum sicut ea que a nobis statuuntur firma uolumus et illibata esse. ita nichilominus que
 a prioribus rationabiliter sunt. aut auctoritate apostolica nos conuenit roborare. Idcirco dilecti filii Baldwine abbas. tuis
 desiderijs annuentes. quod a fratre nostro Geberto bone memorie monasterii teruenti episcopi super ecclesia sua in loco qui Liesborn dicitur
 propter malam uitam quorundam sanonialium olim ibidem turpiter conuersarum. consilio rati auctoritate predecessoris nostri
 Honorij rex reuocacionis factum est. a fratre nostro Verhincro ipsius successoris firmatum. premissis scriptis pagina roboram.
 Statuentes. ut ibi pmonachos honeste uice secundum beati benedicti regulam deo seruiantur. et tam ea que de libris seu canonica
 dicti bone abbatis eiusdem loci secundum diuinitate et amore et tunc ordine celebranda. qua erga de decimis uicinis saltem solidorum monasterij
 eius monachos infra parrochia diuinitate in locis dullen et belmichun ad monasterium teruo annualiter soluendis ab eodem fratre nostro
 sancta sunt. firma in perpetuum et illibata permancant. Nulli ergo hominum fas sit. preteru monasterij teruo super hoc temere perturba
 re. aut aliqua ei exinde modo ratione inferre. Si omnia que admodum superius dicta sunt. tibi tuisque successoribus inteme
 ritate seruaueris. Si quis contra hec secularis uel pontificalis auctoritatis pagina sciens. contra ea temere uenire
 temptauerit. scilicet regeone comonita. si non ratu sui conuicta fuerit. hunc ardeat. potest tuis honorisq; sui piculu
 patyatur. et excommunicacioni subiacet. Conseruantes autem eodem loco que sua sunt. omnes diuinitate et beatus Petrus ac Paulus qui sequuntur. etc.

† Ego Innocentius catholice ecclesie eps

† Ego Gregorius diaconus cardinalis sancti Sergij et bachi

Data. P. M. viij. kl. Octob.

Papežská diplomatika I

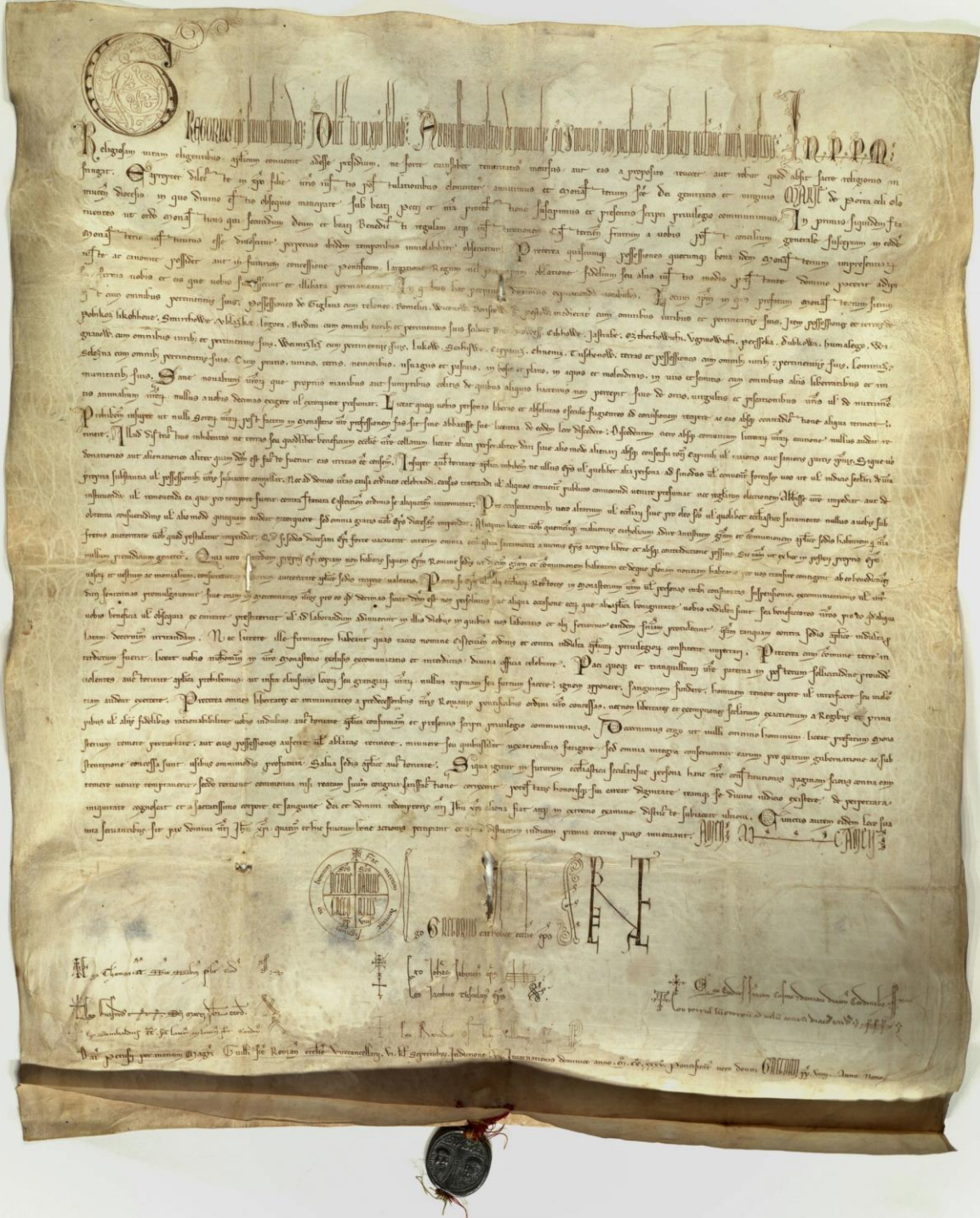
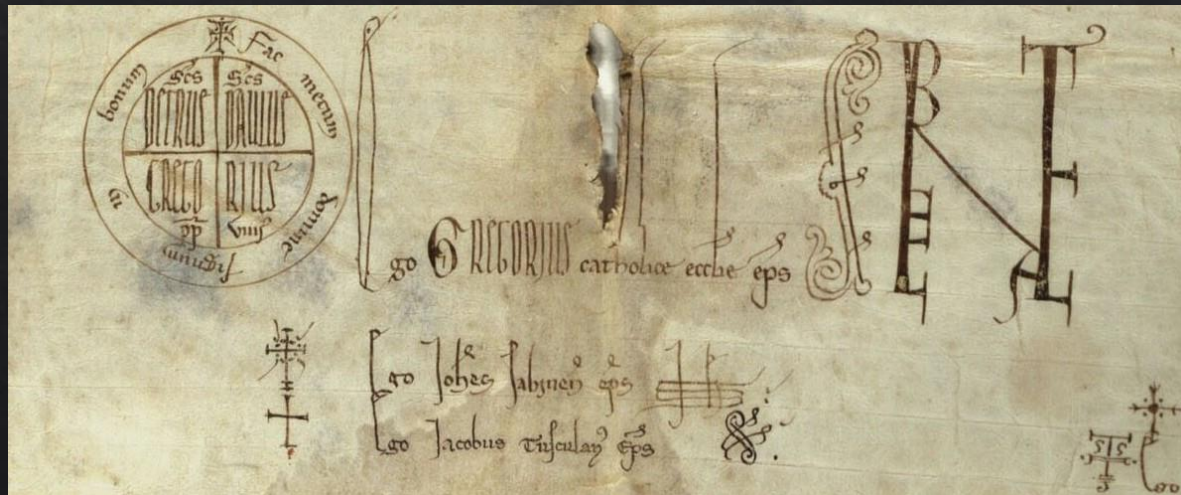
- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Podoba slavnostních privilegií ve 4. období (prostá privilegia již na počátku období rychle mizí): stále osm znaků (viz výše ve 3. období), ale některé jednotlivosti více propracovány:

- Jméno papeže obvykle začíná zdobnou iniciálou.
- Zvěčňovací formule *in perpetuum* v závěru prvního řádku získává charakteristickou grafickou podobu; tvoří ji velmi zdobná zkratka *in p — p — m*.
- Jednotlivé věty či formule v kontextu zahájeny zdobnou iniciálkou.
- Všeobecné zkracovací znaménko má charakteristický tvar smyčky.
- Ligatury *st* a *ct* jsou psány mostovitě, přičemž jejich spojnice je ozdobena.
- Aprekace *amen* na konci kontextu je psána třikrát, musí vyplňovat celý poslední řádek, každé *amen* je psáno graficky odlišně a prostřední *amen* je charakteristicky zkráceno.
- Datovací řádek jen těsně nad plikou. V inkarnačním roce se prosazuje vánoční počet.
- Na slavnostních privilegiích mají papežové stále osobní podíl: písmeno *E* ve slově *ego* v papežově podpisu a křížek v mezikruží roty, který uvozuje papežovu devízu.

Ukázka slavnostního privilegia papeže Řehoře IX. pro tišnovský klášter z 27. srpna 1235 (Moravský zemský archiv, fond Cisterciačky Tišnov)

Detail – výřez eschatokolu s grafickými znameními, podpisem papeže a části kardinálů:

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

BULY (*litterae solemnes*) jsou novým typem slavnostních papežských písemností od 4. období.

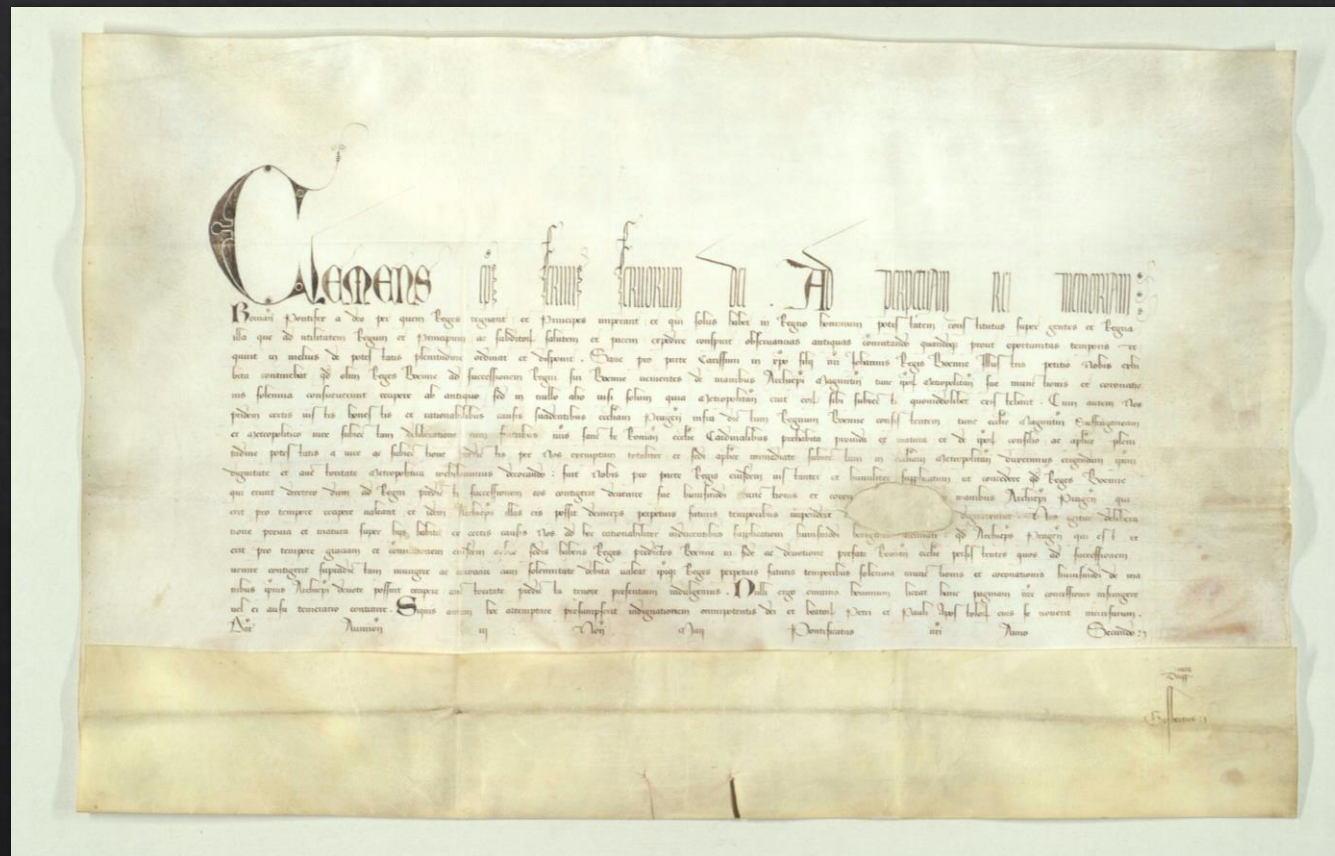
- vznik bul ⇔ ústup slavnostních privilegií
- vznik za pontifikátu Inocence IV. (1243-1254), snad poprvé 1245 (bula o sesazení císaře Friedricha II.)
- „kříženec“ slavnostního privilegia (ovlivňuje úvodní protokol) a *litterae cum serico* (ovlivňuje eschatokol). Typově však buly mají blíže k listům; proto v dobové terminologii někdy označovány jako slavnostní listy – *litterae solemnes*. Samotný termín bula byl užíván také, ale v 15. století byl chápán spíše obecně, jako označení jakékoliv papežské listiny pod olověnou pečetí (v opozici k breviím – listinám pod voskovou pečetí)

Papežská diplomatika I

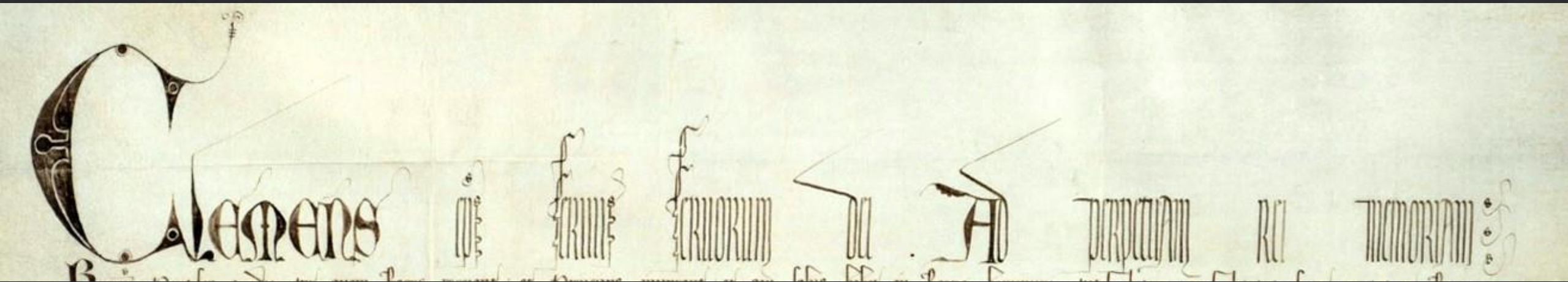
- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- **Vnější a vnitřní znaky bul:**
- celý první řádek psán vyznačovacím písmem a obsahoval celý úvodní protokol listiny, tj. **intitulaci + zvěčňovací formulí *ad perpetuam rei memoriam*** (případně *ad futuram rei memoriam*, *ad eternam rei memoriam*, *ad memoriam rei geste in perpetuum*, *ad certitudinem presentium et memoriam futurorum*, *ad memoriam et observantiam perpetuam* apod.); podstatné je zařazení slova *memoria(m)*. Jako vyznačovací písmo vyčerněná gotická majuskula pro jméno papeže a elongata pro jeho titul a pro formulí *ad perpetuam rei memoriam* (zde pouze A rovněž majuskulní).
- Chybí inskripce i salutace, na 2. řádku hned začíná kontext, a sice arengou, která zahájena iniciálkou.
- Buly mají stejnou sankci (kominaci), jako *litterae cum serico* (***N*ulli ergo..., *S*iquis autem...).**
- Malé datování navazuje bezprostředně na text.
- Pečeť = olověná bula na šňůrce z hedvábných nití.
- Obsahově: buly = listiny s dlouhou či věčnou platností, např. zřízení diecézí, inkorporace kostelů klášterům, publikace koncilních dekretů, významné exkomunikace...

Ukázka buly papeže Klimenta VI. z 5. května 1344, jíž po povýšení pražského biskupství na arcibiskupství pražským arcibiskupům přiznal právo korunovat české krále (Národní archiv, Archiv pražského arcibiskupství)

Tytěž buly: detail protokolu

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

Vývoj bul v 5. a 6. období:

- u bul samotných nedochází k významnějším změnám, pouze za Evžena IV. (1431) i zde zaveden inkarnační rok dle florentského počtu
- kromě toho se proměňuje vyznačovací písmo 1. řádku (robustní iniciála, často bohatá ornamentální výzdoba liter)

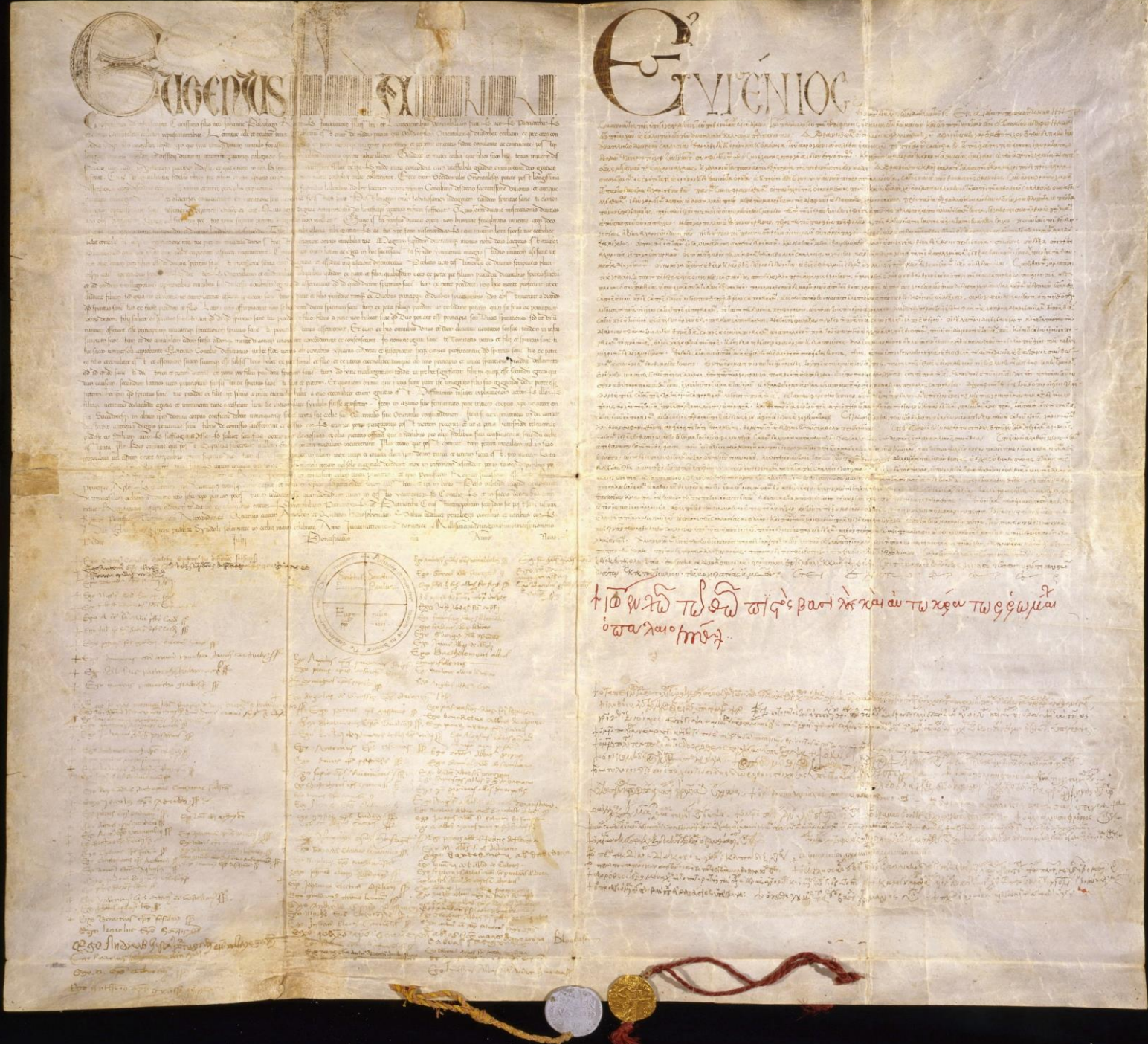
Konsistoriální buly – specifický typ bul na sklonku středověku

- po vymizení slavnostních privilegií ve 14. století: deficit mimořádně slavnostních písemností, na kterých by byl podpis papeže i kardinálů přítomných v konzistoři

=> vznik speciálních konsistoriálních bul, kde všechny znaky buly + (opět) rota, podpis papeže a podpisy kardinálů

Ukázka konzistoriální buly: jedno z vyhotovení listiny Evžena IV. vydané 6. července 1439 na koncilu ve Florencii a potvrzující unii západní a východní církve (tzv. Florentská unie)

Vzhledem k obsahu listina
psána ve dvou sloupcích, z nichž
levý sloupec je psán latinsky a je
typickou konzistoriální bulou,
pravý sloupec psán řecky; na
něm vlastnoruční podpis
byzantského císaře Jana VIII.
Paleologa. Na levé polovině
přivěšena olovená bula Evžena
IV., vpravo zlatá bula Jana
Paleologa.

Papežská diplomatika I

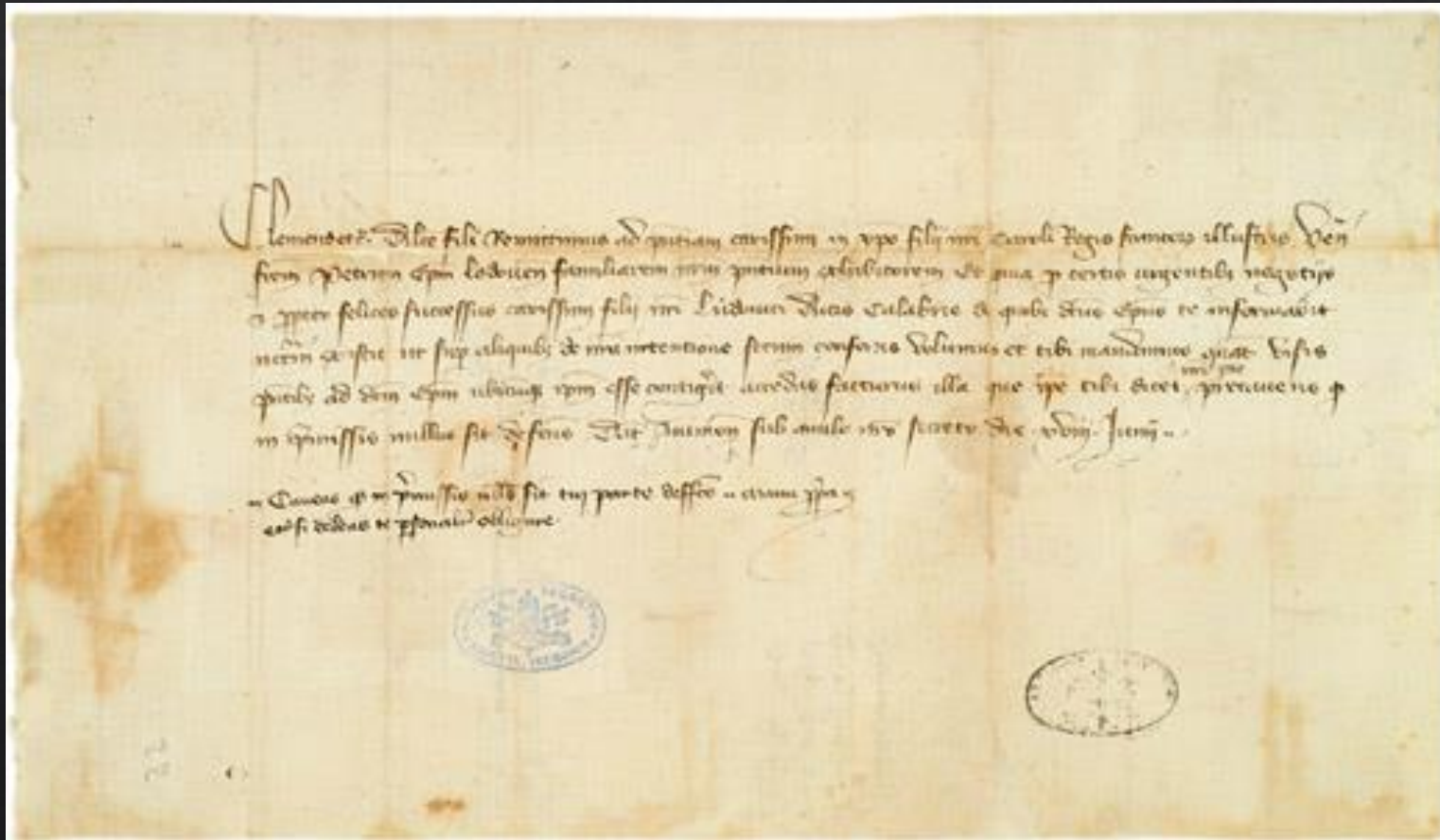
- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

LITTERAE SECRETAE / **sekretní listy** – vznik v Avignonu za Řehoře XI. (1370-1378), užívání pouze v Avignonu až do konce avignonského papežství (1417)

= spec. druh uzavřeného listu, který určen pro církevně-politickou či soukromou korespondenci papežů

- **psací látka** = poprvé v dějinách pap. diplomatiky *papír* (jen výjimečně pergamen)
- **jazyk latina**, ale výjimečně i **francouzština**
- zkrácená intitulace = pouze jméno papeže (bez titulu) + stavovské oslovení adresáta (bez uvedení jména); jméno ve vnější adrese
- sekretní list expedován uzavřený, a to červenou voskovou pečetí (rybářský prsten – *anulus piscatoris*), ta ohlášena v úsporné korobaraci v rámci malého datování
- podpis komorního sekretáře, který zodpovědný za expedici – obvykle vpravo dole

Ukázka litterae secretae avignonského papeže Klimenta VII.

Ukázka rybářského prstenu:

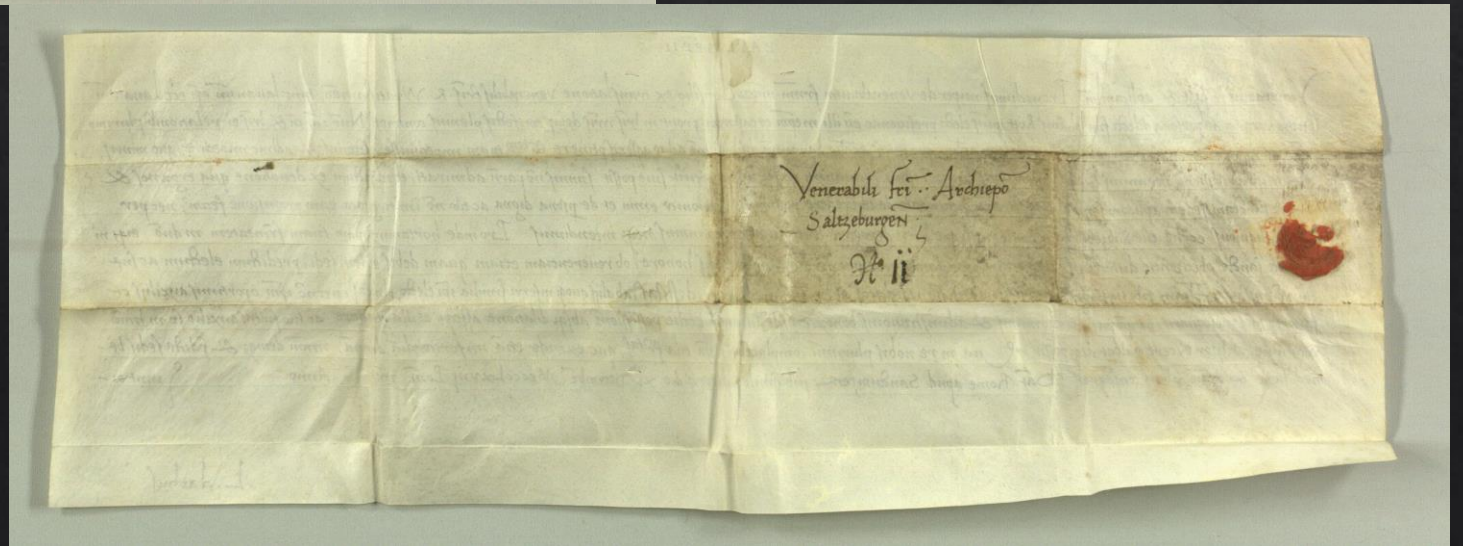
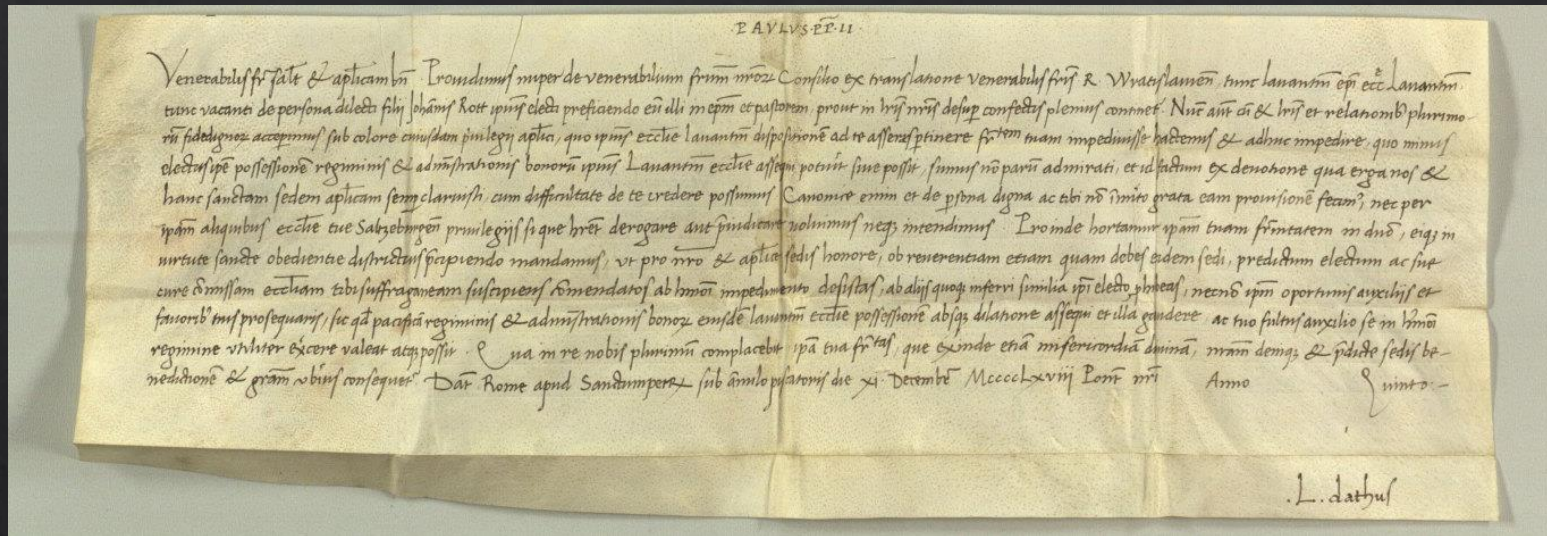
Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

BREVE (plurál: **BREVLIA**) = římská paralela avignonských *litterae secretae*, přesto významné rozdíly

- první breve doloženo **1390** – na počátku pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404) × **rozmach až v 5. období**
- expedováno **uzavřené, vnější adresa**, místo inskripce jen stavovské oslovení adresáta, na něž navazuje salutace *salutem et apostolicam benedictionem*, **pečeť = červená vosková**, typář = **rybářský prsten** neboli prsten rybolovu (*anulus piscatoris*), ohlášená ve **stručné koroboraci** zakomponované do datace
 - ×
- právě **datace = významný rozdíl** oproti *litterae secretae* i dalším pap. písemnostem: nikoliv římské denní datum, ale **průběžné datování v měsíci** (dnešní úzus); v rané fázi brevií do konce pontifikátu Martina V. obvykle rok pontifikátu; **od Evžena IV. inkarnační rok** s epochou 25. prosince (vánoční počet)
- významný rozdíl též v protokolu: **intitulace formou nadpisu**, nad textem uprostřed; zde **jméno papeže, titul papa** (zkrácený ve formě *PP*) a **pořadová číslovka**; to vše kapitálou
- psací látka zásadně **pergamen**, a sice středoevropský, velmi jemně opracovaný; formát = výrazně protáhlá *charta recta*
- **písmo** zprvu kuriální gotická minuskula či basatarda × od Evžena IV. **humanistická polokurzíva** (*cancellaresca italica*)

Ukázka breve Pavla II. pro salcburského arcibiskupa z 11. 12. 1468 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Allgemeine Urkundenreihe sub dato)

Ukázka breve Alexandra VI. pro olomouckého biskupa z 20. 7. 1497 (Zemský archiv Opava, Arcibiskupství Olomouc)

ALEXANDER PP. VI.

Ven fr salutem et apostolicam benedictionem. Singularis fidei et deuotionis tue sinceritas: qua ad nos: et s. romanam ecclesiam, nobis persuadet: ut ea tibi libenter concedamus: per que persona tua honeste: et gregis tibi commissi animarum saluti consulere possis. Cum itaque prima missam in ecclesia tua olomouica proxime sis celebraturus, nos de omnipotentis dei misericordia: ac beatorum petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et singulis utriusque sexus christifidelibus, uere penitentibus: et confessis: qui ecclesia tua predicta: qui ea die qua primam missam celebraueris deuote uisitauerit, et distinxerit: ac benedictioni per te solemniter elongande interfuerit, plenariam omnium peccatorum suorum: de quibus corde contriti, et ore confessi fuerint, indulgentiam, et remissionem in forma ecclesie confecta tenore presentium concedimus, et elongamus. Non obstantibus Constitutionibus, et ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque. Datus Rome apud sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris die xx. Julij. Mcccc. lxxvii. Pontificatus nostri Anno quinto

A. I. a 29

L. podocatharus

Papežská diplomatika I

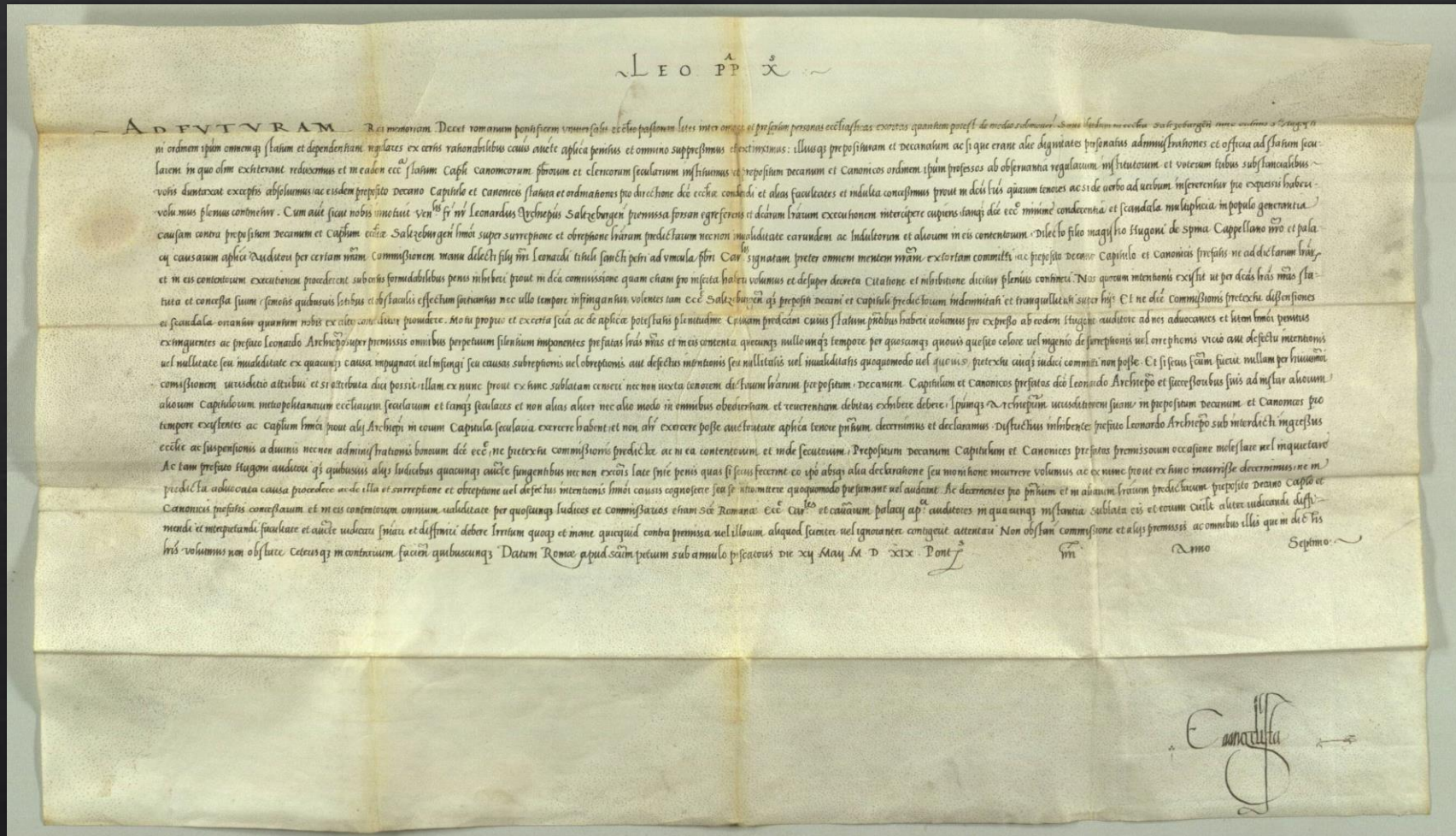
- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

- obsah brevií: zprvu zásadně politická a správní korespondence papežů, *brevia de curia* (na popud papeže) × postupně stále častěji také písemnosti na popud příjemců, *brevia communia*; v 6. období postupně => nejčastější typ papežských písemností, užíváno i pro graciální agendu (typicky odpustkové listiny – odpustková *brevia*)

BREVE APERTUM (plurál: **BREVIA APERTA**)

- speciální typ breve určený právě pro listiny vydané na popud příjemců (ty však běžně i jako klasické breve!)
- otevřené breve expedováno otevřené, vosková pečeť není uzavírací, ale přitištěná vzadu, anebo nebo dole pod textem
- otevřené breve zpravidla neobsahuje vokativní oslovení adresáta; místo něj bývá protokol zahájen zvěčňovací formulí *ad perpetuam rei memoriam* nebo *ad futuram rei memoriam* (není pravidlem) ⇔ otevřené breve obvykle zlistiňuje skutečnost, která má být všeobecně závazná

Ukázka otevřeného breve Lva X. pro salcburské arcibiskupství z 12. 5. 1519 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Allgemeine Urkundenreihe sub dato)

Papežská diplomatika I

- Papežství jako universalistická mocnost; Expedované písemnosti papežů

MOTUPROPRIO = písemnost vzniklá na konci 5. období (za pontifikátu Sixta IV.), avšak významně rozšířená až v 6. období; v mnoha ohledech podobná breviím:

- intitulaci tvoří také jméno papeže s titulem *papa* ve zkratce *PP* a pořadovou číslovkou ve formě nadpisu, psané kapitálou
- Dále však následuje formule *Motu proprio et ex certa nostra scientia*, uvozující kontext.
- Na rozdíl od breve má *motuproprio* **podpis papeže ve formě *placet motu proprio*** (případně *placet et ita mandamus*) + **počáteční písmeno papežova jména před konsekrací** (od 18. století byl pak podpis papežovým jménem po konsekraci s pořadovou číslovkou).
- *Motuproprio* byla expedována bez pečeti; jediným ověřovacím prostředkem byl právě onen papežův vlastnoruční podpis.
- Psací látkou obvykle **pergamen**, někdy však také **papír**. *Motu proprio* byla psána humanistickou polokurzívou (*cancellaresca italica*), stejně jako *brevia*. Jazykem byla obvykle **latina**, někdy také **italština**.

Ukázka motuproprio papeže Pavla IV. z roku 1557

PAVLVS. PP. IIII.

311

123

MOTV PROPRIO. *ij.* Dilecti filii nr̄m Guidonē Ascaniū sportiā s^{te} Mariae in via lata diaconū card^{lem} de
s^{ca} floza s. R. e. camerariū alī ex certis suspicionibus in castro s^{te} Angeli de mar^{to} nr̄o decenti, et postmodū in auctoritate
reperitū a quibusdā promissionibus per ipm̄ card^{lem} de nr̄o recedendo ab Vrbe, et se p̄tendū, ac ex rē alia tunc ex p̄ta factū
etia sub priuationis officio, et beneficiis, ac conceutorū militū, natorū aliq̄q̄ penis, et ali prout in actis Claudij de valle
Notarij Gub^{nis} Urbis latius continetur factis, ac quocūq̄ fideiurorū per ipm̄ seu eius contemplatione p̄stitū etia
fidele ac si decentis, ac prom^{tes} et cautiones p̄ falte, et p̄stite nūq̄ fident, penitus et in totū aboluimus, et libecamus
~~omnino p̄missio, et cautiones p̄ falte, et p̄stite nūq̄ fident, penitus et in totū aboluimus, et libecamus~~
confecta omniū cassamus, et abolemus, ac per eundē Notariū cassari, et aboleri mandamus. Semperq̄ easdē p̄d^{ta}
uel dco^s fideles ulli unq̄ tempore molestari nō p̄tē, neq̄ debere, ac irritū rē. decernimus, et declaramus. Volumus
autē q̄ p̄ntium sola sign^{ca} sufficiat, Et et littere per Breue nr̄um sub dat^o die xxvi. Mensis septembris Con^{te} nr̄i
Ann^o ij. cū p̄missio, narratiua seu in rōtione et de uerbo ad uerbu^m expediri possint, Con^{te} nr̄i obstantib^{us} quibuscūq̄.

Ph motu ppo .j.